

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Brudstykker

fra Blicheregnen

Blicheregnens
Museumsforening

Årsskrift 1995

Brudstykker

fra Blicheregnen

16. årgang

Hald Hovedgård.

*I Blichers barndom sad Frederik Schinkel på Hald,
"Den gale landsdommer" blev han kaldt. Om datteren
Charlotte Amalie handler historien Enestebarn.
Hun var Blichers grandkusine og hans barndoms
første forelskelse.*

Årsskrift for
Blicheregnens Museumsforening
1995

Forsiden:

Fattiglem Peder Vilhelm Følker tilbragte mange af sine år på Ilkumgård, fattiggården i Thorning. Han var næsten helt døv, og kaldtes også "Døv-Peder". Det fine hørerør var en gave fra provstinde Larsen, Thorning.

Nu findes det på Blicheregnens Museum.

Redigeret af:

Gertrud Christensen

Peder Hjorth Jensen

Hans Kruse

Gudmund Lund

Ejgil Overby

Hans Winther

Eftertryk tilladt med angivelse af kilde

Oplag: 500 eks.

Amtscentertryk - Oustruplund

ISSN: 09 08-7737

Indholdsfortegnelse

Anton Lauritzen, Demstrupgaard	5
<i>Af Ejgil Overby</i>	
Et 200-års jubilæum - Niels Blichers topografi fylder 200 år	7
<i>Af Peter Seeberg</i>	
Om børnekoppers indpodning	10
<i>Af Rie Henningsen</i>	
Niels Blicher og bøndernes brændevin	14
<i>Af Peder Hjorth Jensen</i>	
Niels Blicher - præst og pædagog	22
<i>Af Hans Kruse</i>	
Alfred Sinding - manden bag gadenavnet	27
<i>Af Henry Kjær og Ejgil Overby</i>	
Da Sønderjylland kom hjem	31
<i>Af Gudmund Lund</i>	
Fred - Frihed 5-5 1945	39
<i>Af Verner Vad</i>	
Kære Søn! - Brev fra Johannes Keller	43
<i>Af Poul Keller</i>	
En uregerlig fæstebonde fra Iller	45
<i>Af Kristian Kongensgaard</i>	
Lemmerne klager	48
<i>Af Hans Kruse</i>	
Efterskrift vedrørende Palstrup	56
<i>Af Henry Kjær</i>	
Høstgildet paa Avnsbjerg - igen	58
Museets årsberetning 1995	59
<i>Af Peder Hjorth Jensen og Hans Kruse</i>	
Blicheregnens Museumsforening	62
Regnskab for året 1994	63
Praktiske oplysninger	64

Anton Lauritzen, Demstrupgaard

Født 24. juni 1924 - død 1. april 1995

Anton Lauritzen. Foto: Leif Tychsen

Blicheregnens Museumsforenings formand gennem en årrække, gård-ejer Anton Lauritzen døde 1. april 1995 på Kjellerup Sygehus af hjertestop uden forudgående erkendt sygdom.

Anton Lauritzen var i 10 år medlem af bestyrelsen - det første år som foreningens næstformand, og de sidste ni år tegnede han, som en

energisk og dygtig formand, ikke blot foreningen udadtil, men blev over for museets ledelse foreningens hjælpsomme og ubestridelige bindeled.

I Anton Lauritzens formandsperiode skete der store forandringer på Blicheregnens Museum. Nogle få måneder efter overtagelsen af formandshvervet døde hans nære ven gennem mange år, daværende museumsleder, Aksel Nielsen i maj 1986. Det faldt herefter i Anton Lauritzens lod at byde en ny museumsleder velkommen med ønsker om godt samarbejde fremover til gavn for museet.

Det er vist ikke for meget sagt, at der i Anton Lauritzens formandsperiode bestod et usædvanligt godt og frugtbart samarbejde mellem museet og foreningen. Anton Lauritzen besad en stor og omfattende viden om den midtjyske Blicheregn, baseret på hans skarpe iagttagelsesevne og hans enestående erindringsans. Hertil kom hans vidunderlige lune og fremragende fortælle-talent, hvad ikke mindst de, der på foreningens årlige udflugt, var så heldige at sidde i samme bus som han, nød godt af.

Anton Lauritzen var stærkt tilknyttet sin egn og sin slægt. Hertil

kom hans glæde ved natur- og jagtoplevelser og vandringer, hvor hans livsudfoldelse var legendarisk. Det var derfor helt rigtigt og i stil med hans livsopfattelse, at der ved hans begravelse blev sunget Jeppe Aakjærs smukke: "Der dukker af disen min fædrene jord." For ham var naturen livsnær og betydningsfuld, en storhed i sig selv, som mange nutidsmennesker desværre ikke ænser. Hans store interesse for slægten gav sig bl.a. udslag i opbevarelse af gamle slægtsdokumenter, hyppige besøg på museet og på landsarkivet samt medlemskab af

Dansk Slægtsgaardsforening.

Foreningens virke som støtteforening til Blicheregnens Museum tog Anton Lauritzen meget alvorligt, således at forstå, at de ting og opgaver, som museets ledelse ønskede foreningen involveret i vedrørende køb og assistance, blev udført grundigt og hurtigt, samtidigt med at han selv fandt frem til genstande, der interesserede museet.

Ved Anton Lauritzens død har foreningen lidt et stort og smertefuldt tab. Mindet om Anton Lauritzen vil vi holde højt i ære.

Ejgil Overby

Et 200-års jubilæum

Niels Blichers topografi fylder 200 år

Af Peter Seeberg

En dag mellem jul og nytår, den 29. december 1794, skrev Niels Blicher forerindringen til sin Topographie over Vium Præstekald, der blev trykt og udgivet i Viborg året efter.

Blicher havde været præst i Vium-Lysgård i næsten 16 år og stod for at skifte sit kald ud med et federe, længere øst på i Århus Stift. Måske denne situation har forceret færdiggørelsen af manuskriptet, der dog ikke har været længe undervejs, da det oprindeligt var tænkt som et bidrag til Landhusholdningsselskabets projekt fra 1792, der med præmie i halen skulle fremme udarbejdelsen af lokaltopografier, hvor den norske del af dobbeltmonarkiet lå i spidsen, mens den danske del kun havde leveret enkelte magre bidrag.

Niels Blicher satte i gang for at prøve sine evner i det nye fag, som han kalder det, men under udarbejdelsen veg han ud af Landhusholdningsselskabets spor og strukturerede sit stof efter sine egne ideer, hvorfor han undlod at indsende manuskriptet til det høje selskab, men selv påtog sig udgivelsen. Som en finte tilegnede han dog topografi-

en til selskabet og dets præsident.

Provinsen

Det 18. århundrede havde erobret nye perspektiver for historien og den historiske topografi. Med Vico og med Herder havde det, som kunne synes ubetydeligt, vundet central betydning. Den sene enevælde interesserede sig massivt for provinsen som udtryk for ressourcer, der ved fornuftige foranstaltninger kunne øges. En stigende bevidsthed om en ny tid, "den moderne", var ved at sprede sig, og et nyt politisk intellektuelt miljø var ved at danne sig som modtagere og bearbejdere, bestående ikke blot af gejstlige og embedsmænd, men af alle dem der vidste at skyde på driftighed på alle områder, dem der i det store og det små stod for "det florissante".

Til dette miljø hørte Niels Blicher indiskutabelt. Vel kunne han tale om, at han befandt sig i en udørk, men han havde dog set Alheden blive beskrevet, han havde samarbejdet med Viborgs læge på vaccinationsområdet, han var midt i begivenhederne, dem der var fremtid i. Her betød det meget, at Viborg i

1773 havde fået sin avis og sit trykkeri.

Selv om informationsmængden ikke var så voldsom, målt med vores alen i dag, var kommunikationen sat i gang og stod til rådighed bl.a. for folk af Niels Blichers art, dem der ivrede for at meddele sig og tilegne sig.

Værkets inddeling

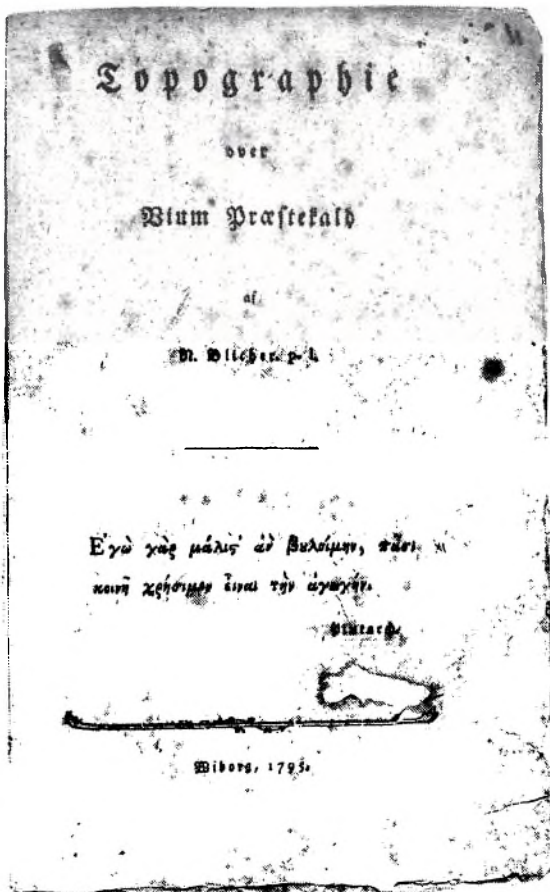
Blicher delte sin topografis materiale op i fire afdelinger plus et anhang.

Første afdeling gennemgår det geografiske stof, den anden det mineralogiske, hydrografiske, botaniske og zoologiske, afrundet med en side om sognefolkets naturlige anlæg.

"Bredskuldred, velskabt, friskt og stærkt falder Folkeslaget af begge køn," siger han og senere: "Selv Tallet af dem, hvis Øjnes Ild forkynder en lys og munter Sjæl, er ikke saa ganske lidet."

Tredje afdeling skildrer den øko-

Forsiden til originaludgaven af Topographie over Vium Præstekald, trykt 1795 i Viborg. Det græske citat er af Plutarch og oversættes af Niels Blicher: "thi dette var mit Hoved-ønske: at Underretningen maae vorde Alle - Alle nyttig."

nomiske beskaffenhed, herunder demografi, beboernes almindelige vilkår, bygningsform, jorddyrkningsteknik, husvæsen, kvægavl.

Fjerde kapitel, der er det længste, hele 61 sider, delt op i 12 kapitler, handler om sognenes "politiske" beskaffenhed, forstået som bl.a. sproget, hjemmeindustri, kultur, sæder og skikke, karaktertræk, overtro, lov og ret, lægevæsen, fødselshjælp, fattigvæsen, skolevæsen og sluttelig præstekaldets (naturligvis sølle) indtægter, det skulle ikke glemmes.

Det er påfaldende, at veje kun er nævnt eller beskrevet i forbigående, til gengæld får man et begreb om, at afstanden til Viborg (lig 14 kilometer nu om dage) afholder befolkningen fra at søge læge, de går hellere til lokale kloge mænd og kvinder. Vandrelysten hævdes som noget særligt ved de sytten-attenårige, så afsted ad veje må de jo have kunnet komme, kolonityskerne berettes også at køre rundt i egnen for at sælge kartofler.

En ny topografi for i dag ville svulme med et afsnit om veje, trafik og kommunikation.

Møller nævnes heller ikke, de lå på den anden side bækkene og åerne uden for sognegrænsen, men de blev vel benyttet af sognefolkene. Her har Niels Blicher vist været lidt for grundig med at fastholde de administrative grænser.

Men det meste er kommet med, må man sige, og på en aldeles usnerpet måde. Drikkeri og utugt omtales som noget sognefolkene ikke

er ukendte med. Kriminalitet i almindelighed nævnes ikke, men vold p.g.a. drikkeri kendes i familielivet, men Niels Blicher er ikke ved at gå til af forargelse af den grund.

Dialekten

Hans bog er skrevet på en ligefrem og tit lun måde, velvillig over for sognefolkene i dets helhed, positiv begejstret for de mange små fremskridt, der har fundet sted omkring ham.

Han kunne vel have skrevet en topografi til fra det nye kald, men én gang må have forekommet ham nok for at han kunne måle sine evner i faget. Hvad han ikke ophørte med, var interessen for det "jyske mål". Det havde han i topografien gjort umådeligt meget udaf, men han fortsatte med at samle og blev én af Molbechs meddelere.

Ved denne, man kunne måske sige spontane, interesse trådte Niels Blicher ind i det 19. Århundrede og blev én af grundlæggerne af et nyt sprogsyn.

I topografien fik han derimod ikke ret meget med om den arkæologiske historiske horisont, som han også havde været med til at udvikle ved at beskæftige sig med de fund, der var gjort på mark og i høj. Man får af topografien det indtryk, at befolkningen har befundet sig i en art historieløshed, som det måske kunne være en nutidig lokalhistories opgave at grave sig ned i.

Artiklen har tidligere været bragt i "Journalen, nr. 1, 1995".

Om børnekoppers indpodning

Af Rie Henningsen

"For 7 Aar siden havde Dr. Rogert inokuleret min ældste Søn, hvorved jeg allerede havde lært noget af Methoden og Diæten. Afvigte Aar lovede han ligeledes at indpode min anden Søn; men da der kom os Begge Hindringer i Vejen, paatog jeg mig det selv, under hans Vejledning og Raadføring - og det lykkedes fuldkommen vel. Strax begjærede min Degn, at jeg og vilde paatage mig det med 2 af hans Børn, hvilket faldt ligesaa hældigen ud. Nu troede jeg det Tid, at opmuntre mine Sognefolk til at betjene sig af denne, for Menneske-Slægten saa nyttige Opfindelse, med Forsikring: at det ikke skulde koste nogen Skilling eller Skillings Værd. Man vidste af Rygtet, at de naturlige Kopper dette Aar vare særdeles dødende. Hertil kom en paafaldende begivenhed: Degnens Svoger K.N. i Neder-Hvam ventede paa Udfaldet med Degnens Børn; men i det samme kom de naturlige Kopper og ynkeligen bortreve 2 af hans Sønner. Efter at have gjenomtænkt, hvad Hr. Rogert om Indpodningen havde skrevet i den Viborg Samler 1779 No.19, 20, 21, og 1780, No.22, 23 og 26, og desuden flittigt konsulteret ham, hvorom hans Breve endnu haves, inokulerede jeg de 2 tilbageværende, som gennem-

gik det vel. Fra den Tid af stimlede man til mig fra mine egne - og ikke længe efter fra fremmede - Sogne. Endog 7 af Kolonisternes Børn indkoppede jeg. Og - Tak og Ære være først Gud, og siden min uskatteerlige Ven: Dr. Rogert! saaledes har jeg, paa mindre Tid, end et Aar, til jeg nu reenskriver dette, inokuleret for det allermeeste her i Herredet Børn og Voxne ialt 217, uden at een eneste enten er død, eller har taget mindste Skade." Dette skrev Niels Blicher i slutningen af året 1794, kort tid før han flyttede fra Vium til Randlev.

Indpodning af kopper

I "Viborg Samler" fra 3. maj 1779 kan man under rubrikken "Dødsfald" læse følgende: "I Randers d. 15. April Jmfr Zelle Marie Mauritzdatter Bay, 15 Aar, af Smaakopper; Den 19. paa Støvringgaard Sr. Ditlew Bering i sit 25 Aar af Smaakopper." På avisens modstående side står første del af Dr. Rogerts artikel om "Børnekoppers Indpodning". Artiklen indledes med en konstatering af, at "Børnekopper begynde at blive giengse i Stiftet".

På Blichers tid havde kopper afløst pest som den alvorligste smitsomme sygdom. Den havde bredt

sig til Europa fra Indien og Kina. Her havde man fra gammel tid kendt til en form for vaccination: Man tog materie fra kopper hos en kopperamt person og indførte den i et hudsnit hos raske mennesker. I løbet af 1700-tallet overtog læger - også i Vesten - denne metode fra folkemedicinen.

Dr. Rogert taler varmt for, at man skal begynde at vaccinere børn - jo før jo bedre. Han har tilsyneladende ikke nogen danske erfaringer at trække på, men omtaler derimod flere udenlandske professorer, som har gjort erfaringer på området og citerer en af dem, en professor fra Letland: "Hans Indpodnings-Maade er kortelig denne: Vi toge, siger han, en skarp Syenaal, stak den hver Gang ind i en moeden Koppe paa et barn, som 14 Dage tilforn var bleven indpodet ... Naalen førte vi paa Skraas, ei dybere, end at Barnet neppe drog Haanden til sig; der maa ei være det ringeste Spor af Blod at see efter Stinget."

I Viborg Samler fra forsommeren 1780 var der igen indlæg fra Rogert om koppevaccinationerne. Hvor det året før havde drejet sig om at anbefale metoden, drejede det sig nu også om at forsvare den mod kritik. Der var betænkeligheder mod metoden, og ikke helt uden grund. Der var nemlig risiko for, at de sygdomsanfald, man fremkaldte ved vaccinationen, kunne være dødelige. Rogert konkluderer dog i sine indlæg, at fordelene langt overstiger farerne. Nok har han på tredje hånd hørt om tilfælde, hvor folk døde

efter at have fået indpodet kopper, men han mener, det i de tilfælde meget vel kan have drejet sig om folk, der i forvejen var smittede med "naturlige" kopper, og at det var denne smitte, de var døde af, og ikke vaccinationen.

Også Blicher finder i topografien anledning til at imødegå kritik:

"... vist er det, at nogle ellers gode Mennesker lagde mig tingen (vaccinationerne) til last; og Andre mod Inokulationen indtagne toge Anledning til at belyve og berygte mig. Aabenhjertigen tilstaar jeg, at dette er en Biaarsag, hvorfor jeg fremsat te Sagen.

"Indpodning" og "vaccination"
Blicher og Rogert bruger begge ordene "inokulation" og dets danske modstykke "indpodning" for det indgreb, de foretager. I sin selvbiografi fra 1830 bruger Blicher imidlertid ordet "vaccination": "I Aarene imellem 1790 og 1800 drog jeg omkring - for det Meste tilfods - for at inoculere de naturlige Kopper paa Bøndernes Børn, ialt 314 - og siden fra Aaret 1802 vaccinerede jeg i 18 Aar - efter meddelt Patent, - 4700, ialt over 5000."

Historien bag ordet "vaccination" er interessant: I det vestlige England havde det gennem mange år været almindelig kendt, at malkepiger, som blev smittet med kokopper, herefter aldrig blev ramt af kopper. I 1774 havde en engelsk bonde indført materie fra en kokoppe på sin kone og sine to sønner. Det vakte en del forargelse, men det korte af

det lange var, at konen og sønnerne herefter var immune over for sygdommen. Rygtet herom kom lægen Edward Jenner for øre. I de følgende mange år fulgte han nøje malkepiger og andre landarbejdere og fandt, at den almindelige erfaring så ud til at holde stik. 1796 afprøvede han sin teori ved at vaccinere en 8 årig dreng med kokopper og seks uger senere med kopper. Drengen var blevet modstandsdygtig. Jenner afprøvede metoden på yderligere 23 personer og med samme gode resultat. Hans metode viste sig at være effektiv, og da den samtidig var mindre farlig end den hidtidige, vandt den hurtigt stor udbredelse og med den ordet "vaccination".

"Vaccination" kommer nemlig fra det latinske "vacca", som betyder ko, og vaccination betød oprindeligt "indpodning med kokopper".-

Jenners metode fik betydning langt uden for Englands grænser; det vidner følgende begivenhed om - man fristes til at kalde den en anekdote:

I 1803 besluttede den daværende konge af Spanien at vaccinere befolkningen i sine kolonier. Der blev udvalgt 22 børn, som aldrig havde haft kopper. To af dem blev vaccineret. Herefter blev alle børnene sat på et skib til Amerika, og hver tiende dag blev 2 nye børn vaccineret med pus fra vaccinationsstedet på armen af de to foregående. Da børnene ankom til Venezuela, udgjorde de et depot bestående af levende vaccine. Alene i Sydamerika blev 50.000 børn vaccineret.

I ti-året fra 1966 til 1976 gennemførte WHO en verdensomspændende kampagne, hvor det lykkedes helt at udrydde sygdommen fra verdenskortet.

Kokoppevaccinationer i Danmark

I Danmark foregik den første vaccination med kokopper i 1801. Lymfen var bragt hertil fra Jenner.

Allerede i 1802 oprettede man i København en vaccinationsanstalt, som bl.a. skulle producere lymfe til brug for vaccinationer her i landet. Samme år begyndte man at udstede autorisationer til de folk, som skulle foretage vaccinationerne. De første mange år blev vaccinationerne foretaget ikke blot af læger, men også af præster, lærere og andre lægfolk. Udover at vaccinere skulle de føre en vaccinationsprotokol og udstede vaccinationsattester.

I 1810 blev der indført tvungen vaccination mod kopper. Det betød bl.a., at børn ikke kunne få lov at begynde i skolen, før de var vaccineret. Denne vaccinationstvang blev først ophævet i 1976, da WHO erklærede kopper for udryddet.

Den store verden og Vium

På sommerens udstilling i anledning af 200-året for "Topographie over Vium Præstekald" havde vi udstillet en del genstande med forbindelse til koppevaccinationerne: Niels Blichers omhyggeligt førte vaccinationsprotokoller fra tiden 1802-1820. De stammer fra hans tid i Randlev; den 18. maj 1813 har han dog gjort en notits

på omslaget til en af protokollerne om, at han "Førend vaccinationen blev bekiendt og indført i Danmark, som Præst i Wium havde inoculeret de naturlige Kopper med største Held paa 300".

2 vaccinationsattester, en udstedt af Niels Blicher i Randlev 1810 og en udstedt af Steen Steensen i Thorning i 1823.

2 små fine skalpeller brugt af Steen Steensen Blicher.

Et af temaerne for udstillingen var, at begivenheder, som fandt sted ude i den store verden, satte sig spor i et afsidesliggende sogn som Vium. Dette illustreres af de genstande, der her er omtalt. Genstandene vidner om forholdene i et landsogn dengang; om de sygdomme, befolkningen havde at kæmpe med, og om præsterne som foregangsmænd - også når det gjaldt folkesundheden. Samtidig peger de ud mod resten af verden: kendskabet

til de første vaccinationer, inokulationerne, kom til Danmark fra Det fjerne Østen, om end metoden blev kendt i Danmark via foregangsmænd rundt om i Europa. Jenners resultater blev offentliggjort i England i 1798. Kun fire år senere blev hans metode autoriseret i Danmark og blev samme år taget i brug af blandt andre Niels Blicher i Randlev og få år senere af Steen Steensen Blicher i Thorning.

Kilder

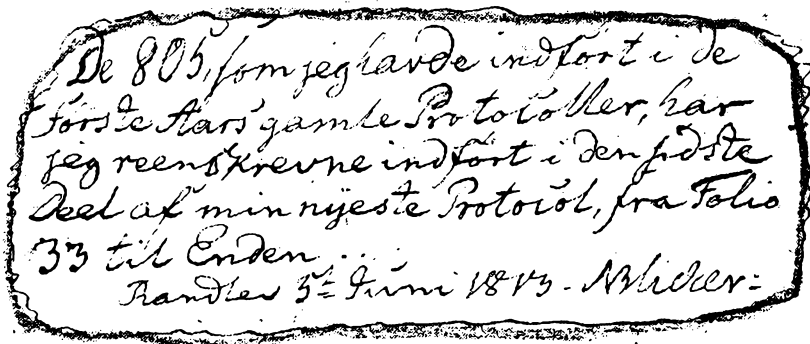
Viborg Samler, udvalgte numre fra 1779 og 1780

Blichers Vaccinationsprotokoller i originalmanuskript

Topographie over Vium Præstekald, Blicherselskabet 1978

Håndbog for danske lokalhistorikere. 1956

Lademanns Lægeleksikon 1977-80
Medicinens Historie. Lademann 1992

De 805, som jeg havde indført i de første Aars gamle Protokoller, har jeg reenskrævet indført i den første Deel af min nyeste Protocol, fra Folio 33 til Enden.
Randlev 3^e Juni 1813. Blicher =

Udsnit af Niels Blichers vaccinationsprotokol fra 1803. Landsarkivet for Nørrejylland.

Niels Blicher og bøndernes brændevin

Af Peder Hjorth Jensen

"Store, gode Konge-Søn! Du har dog saa ofte frembaaren Dine Venners: Bøndernes Sag for Din og deres Faders Trone. Du har ved saa mange herlige Anordningers Udvirking beviist, hvor højt Du agter - hvor inderligen Du elsker den Stand, der er Din og Statens Grundstytte, og ved hvilken vi alle leve. O! Tal dog ogsaa her for disse Dine Yndlinger! Hviil ikke, før Du kan svare: Eders Ønske er opfyldt! Ogsaa derved skal Du oprette Dig Fyrsternes herligste Æreminde: Undersaatternes forøgede Kjærlighed og Hengivenhed, og Du skal faae at høre, hvor glad man ogsaa derfor velsigner Dit Navn, og siger: velsigned være Friderich! Statens Ven, Bondens Talsmand, Tilflugt og Velgjører!"

Niels Blicher i
Topographie over Vium
Præstekald, 1795

Brændevin af eget korn

Denne anråbelse til kronprins Frederik - den senere Frederik d. 6. - drejer sig *ikke* om den endelige og definitive afskaffelse af bøndernes hoveri - ejheller om en hurtig afskaffelse af fæstesystemet og overgang til selveje. Nej, målet for anråbelsen er "... frie Brændevinsbrænding i Bondens Huusholdning".

Så er man straks ligesom lidt nede på jorden igen - eller er man? Der er ingen tvivl om, at Niels Blicher har anset emnet for vigtigt. Det fremgår af hans argumentation på de halvanden side, han ofrer på det i bogen. At den kongetro præst i Vium overhovedet tager emnet op og derved anfægter den enevældige statsmagts holdning på lovgivningsområdet, viser, at der for ham var tale om et emne af stor betydning. Det samme var det for hans søn godt 40 år senere. I 1838 bruger Steen Steensen Blicher over fem sider i sin beskrivelse af Viborg amt til at argumentere for bøndernes ret til at brænde brændevin af deres eget korn.

Også i vore dage kan statens spirituspolitik bringe folk i harmisk, dog ikke så meget det almindelige forbud mod hjemmebrænding, der stort set er alment accepteret. Men beskatningen af spiritus er der nok i højere grad delte meninger om. Det var også beskatningen, der var den egentlige årsag til de modsætninger mellem bondebefolkningen og statsmagten, der fik de to Blichere til at fare i blækkhuset som advokater for folket.

Skat på brændevin fra 1621

Det var behovet for skattepenge, der

allerede i 1621 under Christian d. 4. fik den danske stat til at lægge skat på brændevin. Denne drik havde været kendt i Danmark fra o. 1500. I starten hovedsagelig som "aqua vitæ", der fremstilledes af vin og nød respekt som bestanddel af lægemidler. Vin var dyr og sjælden, men i løbet af 1500-tallet lærte menigmand selv at brænde brændevin af et lokalt råstof, nemlig korn.

I starten af 1600-tallet blev brændevinsbrændingen hurtigt udbredt, også blandt de danske bønder. Den første skat havde i 1621 form af en råstofafgift på malt - spiret og tørret korn, der er et led i kornets forædling til spiritus. I løbet af 1600-tallet ændredes beskatningsformen og -graden adskillige gange. I 1665 kom der en forordning, der lagde skat på "brændevinspander og destillerkjedler over al Danmark" - to rigsdaler pr. tønde rumindhold af disse remedier.

Ligeegyldigt hvordan man vendte og drejede skatten, var det svært at inddrive afgifterne, særlig når det gjaldt bøndernes brænding. De snød simpelt hen, og staten manglede midler til effektiv kontrol. Derfor gjorde man kort proces med forordningen af 4. juni 1689 om "Om unyttigt Kroe-hold samt Destiller-Pander eller Brændevins-Hattes afskaffelse på Landet". Ifølge den var det ikke nok, at bønderne betalte den lovbefalede afgift. De fik simpelt hen forbud mod overhovedet at besidde remedierne til brændingen. Den fik købstæderne fra nu af monopol på. Hermed indledtes den lan-

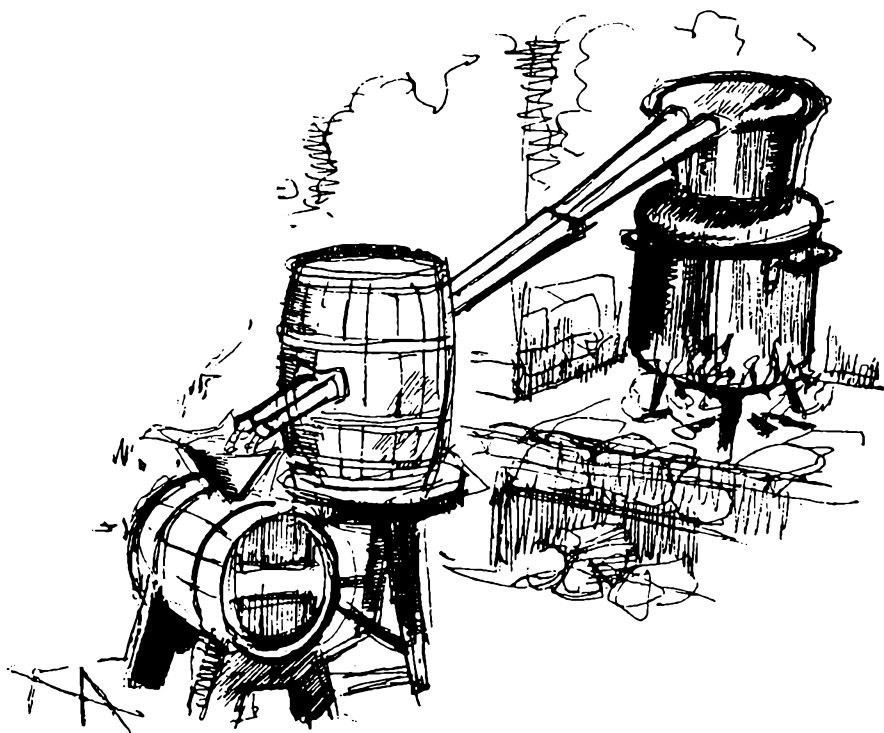
ge kamp, der i de næste 200 år var udtryk for så store modsætninger mellem statsmagten og landbefolkningen, og som Niels og Steen Steensen Blicher deltog så engageret i.

Brændevinslaget i Hinge

Den 13. marts 1776 var dagen for et alvorligt sammenstød mellem den danske statsmagt og bønder i Lysgård herred. Den dag gæstedes den lille by Hinge af kommissionsforpagter Ditlev Kirketerp, agent Søren Sunesen, kancelliråd Jacob Frands Leonhard de Lillienksjold og kancelliråd Vilhelm Geelmyden Flejscher, alle fra Randers. Det var jo fine folk, men bønderne blev ikke glade for deres besøg. Gæsterne var nemlig ude i et ganske særligt ærinde. De søgte efter brændevinstøj.

Retten til "inkquisition", dvs. efterforskning af bøndernes overtrædelse af forbuddet mod at brænde, lå i skiftende udformninger fra 1719 hos brændevinsmonopolets indehavere, dvs. hos de legale brændere i købstæderne. Øvrigheden - magistrat eller byfoged - var forpligtet til at støtte ved inkquisitionen. Fra 1773 fik *alle* borgere i købstæderne en meget vidtgående inkvisitionsret - dvs. de kunne frit drage omkring på landet og undersøge om bønderne var i besiddelse af de forbudte brændevinsredskaber. Hvis de snusede noget op, havde de ret til det fulde beløb af de senere idømte bønder. Det var en privatisering, der skærpede en i forvejen spændt situation på området. I marts 1776, da

Hinge fik fine gæster, var en ny forordning på trapperne. Den betød bl.a. en udvidelse af myndighedernes muligheder for efterforskning og strafforfølgelse ved modstand mod inkvisition. Bl.a. kunne man - som noget ellers uhørt i dansk ret - tage gidsler i den berørte by.

Da kancelliråd Flejscher og Co. ankom til Hinge på "inkvisition", vidste bønderne godt, hvad klokken var slået, og købstadsfolkene mødte modstand.

I den første gård, de forsøgte sig, truede manden, Jens Andersen, med at støde Flejscher ned af loftet, "om han kom derop med hans støvler i hans korn". Den næste, Tho-

mas Jensen, der var på vej til kirke, skyndte sig hjem og forsøgte korpørligt at smide indtrængerne ud. Så blev byens tromme rørt, af husmand Jacob Pedersen - med almindelig sammenstimlen til følge. Anders Skomager kastede en håndfuld "dynd" i ryggen på Flejscher - en ide, der straks blev optaget af mange andre. Nu gik også de lokale krigsmænd i aktion, og de indtrængende så sig nødsaget til tilbagetog. Landsoldat Poul Knudsen slog hatten af Flejscher, da denne steg på vognen, og rytter Poul Christensen smed et stykke træ i ryggen på samme, da han var kommet til vogns.

Retssagen

Under den efterfølgende retssag fik bønderne at føle, at lovgivningen var alvorligt ment. Tre af gårdmændene blev anholdt og sendt til København "for at tages under examination". Under afhøringerne af vidner blev der benyttet trusler om pisk og om hård arrest for at fremtvinge de nødvendige oplysninger. Et vidne kom fra forhør oversmurt af blod. Den 29. december 1776 døde en af de arresterede bønderkarle i arresten i Randers, hvor han var indsat til forhør, og en anden meldtes meget dårlig. Dødsfaldet formodedes at være forårsaget af "forrådnelsesfeber", der skyldtes mangel på bevægelse under den lange arrest.

Den 29. juli 1777 falder dommen. Tre af de Hinge gårdmænd skal arbejde i Københavns fæstning i 1, 2, og 3 mdr., en gårdmand i Viborg tugthus i 4 mdr., en tjenestekarl, en national rytter og en national soldat får 1½, 2 og 4 mdr.s fæstningsarbejde, en pige 4 uger i Viborg tugthus. Ni andre skal betale fra 2 til 5 rigsdaler til herredets fattigkasse.

Derudover skal skal fire bønder, der har brugt og ejet brændevinsredskaber, hver betale 10 rdl. i bøde og for hvert redskab 3 rigsdaler, i alt 52 rigsdaler. Disse penge tilfalder kommissionsforpagteren og hans hjælpere, så noget fik de da for svie og smerte ved konfrontationen med bønderne. Endvidere fik de lov til at rejse tiltale mod syv andre bønder, der efter undersøgelsen havde overtrådt forbuddet. Redskaberne blev

selvfølgelig konfiskeret. På Blicher-egnens Museum findes et destillerapparat af kobber, det stammer fra Hinge. Det kan meget vel have undgået de nidkære købstadsfolk den dramatiske martsdag i 1776.

Hele sagsforløbet synes at vise, at det er bestemmelserne i den skærpede forordning af 26. april 1776, der er anvendt ved sagens efterforskning. Bataljen fandt sted den 13. marts, altså før forordningen trådte i kraft. Strafudmålingen synes dog ikke i overensstemmelse med denne forordning. I den hedder det, at i tilfælde af overfald på "Inquirenterne eller deres Følge, skal Stædets Amtmand, (...) lade denne Byes Gaard- og Huusmænd samt unge Karle, paa deres egen Bekostning, lovligen forhøre, for de Skyldige at udfinde; men vil ingen udlægge samme Skyldige, skal 2de af Byens vederhæftigste Gaardmænd, (...) straxen arresteres, og forblive udi Arresten, indtil de have navngivet de skyldige, og af disse skal da 2de eller fleere efter Lodkastning dømmes til Fæstningsarbejde paa et eller fleere Aar, (...). Skulle ved Arresteringen af bemeldte 2de Gaardmænd møde nogen Hinder eller Modstand af Almuen, har Vedkommende at indberette saadant til Stædets Amtmand, som strax af nærmeste Garnison haver at require et fornødent Antal af militair Mandskab, (...) til bemeldte Mænds Paagribelse og Befordring til nærmeste Fæstning, (...)". Det ligner jo meget godt fremgangsmåden over for bønderne fra Hinge. Dog bliver

der til overflod tilbageholdt tre gårdmænd som gidsler i stedet for to.

Denne skærpede forordnings hele indhold og ordlyd giver snarere indtryk af undtagelsesbestemmelser i en politisk krisesituation end af en foranstaltning mod hjemmebrænding: gidseltagning på ubestemt tid, indsættelse af militæret, trusler om drakoniske straffe. Men også Hingebønderne viser stædig opsætsighed og stor kampvilje, dels i overtrædelser af brændevinslovgivningen, dels i deres særdeles kraftige og voldelige forsvar mod de indtrængende købstadsfolk. Holdningen hos begge parter fortæller om en meget hård, samfundsmæssig konflikt mellem en centraliseret, ophøjet statsmagt og en befolkning, hvis retsbevidsthed på dette område var stærkt afvigende fra statens lovgivning.

Kronprinsens anrøbelse

I Niels Blichers fremstilling af problemet i 1795 stilles spørgsmålene: Har købstæderne fået noget ud af det? Er kornpriserne faldet? Er bondens drikkelyst taget af? Disse spørgsmål tager udgangspunkt i nogle af de officielle argumenter for forbuddet. De besvares med et nej, og Blicher rejser så det mere overordnede spørgsmål: "og endeligen - mon Tingen selv ved alle vore Anordninger og Foranstaltninger har været muelig at afskaffe?"

Også dette besvares med et nej, og det skyldes, at statens lovgivning krænker bondens grundlæggende retsfølelse: "Hvor ont det gjør at

indskrænkes i den naturlige Ret (thi saa anseer dog virkelig Bonden det) at anvende sin selvforhvervede Ejendom, uden andres Skade, paa den efter egen Indsigt fordeelagtigste Maade, det føler Bonden stærkt. Deraf de hyppige - vist meget hyppige - Forsøg af 4, 6 eller fleere i een Bye, at brænde i Smug, uagtet Lovens Strenghed og den visse Ødelæggelse i Tilfælde, at man har (...) en nedrig og misundelig Naboe. Deraf den dybt indgroede Overbeviisning: at det, skjönt lovstridigt, slet ikke er Synd (fodnote af NB: "Lyd Landets Love" er en Hoved-Artikel i min politiske Troeskjendelse, som jeg ogsaa med Kraft og Virkning indskærper mine Sognefolk). Deraf den almindelige Foragt og Had, som falder paa hver en Angiver. Deraf dette: som jeg selv ikke faae Gange har været Vidne til, at den for Brændeviins Brænden ruinerede Bonde har vandret om fra Dør til anden, beklaget højt sin ulykkelige Hændelse, og betlet om Hjelp til Oprensning. Deraf den sørgelige Fordærvelse i Tænkemaaden: at, naar man har tilladt sig een Lovs Overtrædelse; man da letteligen tillader sig fleeres."

Niels Blicher bygger sin argumentation på bondens stærke følelse af sin "naturlige ret". Derved knytter han an til begrebet naturret (jus naturæ), der i 1700-tallet var fremherskende i europæisk juridisk tænkning. Meget kort fortalt går det ud på, at retten måtte bygge på normer, der var givne ved selve den menneskelige natur og ved nødvendighe-

den af et trygt samfundsliv. Midlet til at erkende den naturlige ret var den menneskelige fornuft og dens overvejelser over, hvad der hævmede eller fremmede menneskenes samfundsmæssige liv.

Niels Blicher hævder altsaa i virkeligheden her, at den enevældige, oplyste statsmagt ved sit forbud handler urationelt og i strid med de rette normer for samfundsliv. Der ved kommer staten i strid med naturen og altsaa med menneskets natur. Forbuddet er følgelig frugtesløst og medfører kun ulykke og forarmelse. Det er et bemærkelsesværdigt standpunkt for en stærkt kongetro, loyal embedsmand.

Et andet problem ved forbuddet, der ogsaa har med befolkningens retsbevidsthed at gøre, er, at det stimulerer til angiveri. Endvidere svækker det generelt befolkningens overholdelse af andre love.

God landbrugsdrift

Et argument mod bøndernes brænding går igen i samtidens diskussion af forbuddet, nemlig at de store mængder korn, der ender i destillerkedlerne kunne bruges til noget bedre. Endvidere medfører brændingen knaphed på korn med deraf følgende højere priser. Heroverfor fremhæver tilhængerne, at det kun er det "agterste korn" der bruges til brænding. Det er det korn, der ved kastning i loen falder til jorden først, altsaa ligger bagest. Det er det letteste, der alligevel ikke er egnet til andet. Hvis man bruger det dårlige og urene korn til brændevin og

derpå fodrer med affaldsproduktet, bærmøllen eller spølet, får man alligevel nytte af det.

I 1772 udsendte regeringen et cirkulære til amtmændene om at undersøge godsejernes holdning til, at bønderne fik lov til at brænde i marts, april og maj til hjælp i "paa-kommende foedertrang og anden deres nytte". I tilbagemeldingerne er der overvejende stemning for at give denne tidsbegrænsede frihed til at brænde. Det påpeges dog fra flere, at friheden ogsaa bør omfatte nogle efterårsmåneder. Typisk nævner en godsejer, at dette vil være en fordel ved opfedningen af svin, "hvilke ikke nær trives med dobbelt korn in natura, som naar samme er brændt brændevin af, og dem gives afbrændingen." Ved forårsbrænding kan bonden med spølen "frelse sine creaturers liv til stor nytte baade for sig og publico. Hvilket øyemærke ellers ikke kan naaes, uden i saa fald at give creaturet det skiære korn, som bonden selv kunne behøve både til sæde- og brødkorn."

En anden godsejer ser gerne brændefriheden udvidet ogsaa til november, december og januar. Han begrunder det med, at "spøled, hvorudi bondens egentlige og sande nøtte bestaaer," kan medføre, at bonden får meere melck af sine kiør og derved spare noget anseeligt af kornet til øll, som i dets sted maa forbruges."

Et argument for brændefrihed i forårsmånederne er, at bønderne ved at fodre med bærmøllen, ud over at redde deres vinterudsultede kvæg,

også kan styrke hestene, der ellers kan være så svage, at det går ud over forårsplojningen. En formulering, der går igen i tidens diskussion af dette emne, er, at bønderne ved at fodre med bærmøllen eller spølet "har deres brændevin for intet", dvs. gratis. Også bondens behov for brændevin på grund af det hårde arbejde nævnes.

Bøndernes oprørskhed

Adskillige godsejere går ind for bøndernes frihed til at brænde af mere samfundspolitiske årsager. Slaget i Hinge var ikke enestående - fra hele landet findes lignende konfrontationer, ofte endnu mere dramatiske. Ved Grenå havde en konsumptionsforpagter med birkedommeren og hans folk i 1774 været på "inquisition" i en landsby. Der havde de beslaglagt en destillerkedel i næsten hver eneste gård, ja selv hos skrædderen. På hjemvejen blev vognene med det beslaglagte apparatur imidlertid indhentet af karle fra de besøgte gårde, der tvang embedsmændene til at tilbagelevere apparaterne. Herunder blev embedsmændene overfaldet og ilde tilredt.

Det var risikoen ved denne afbrændingsforbuddet øgede opsætsighed, der ligger den godsejer på sinde, der ytrer skepsis ved at begrænse den tilladte periode for fri brænding til tre måneder. Hvis godsejeren skal stå for kontrollen, frygter han, "at en saa nidkiær hosbonde ved slig idelig giørende besøgelse maatte exponere sig een

eller flere ildesindede bønders overløst, avlet af deres nedrige tænke- og talemaade om hosbonden i alle tilfælde i disse tider." En anden godsejer har lignende betæneligheder: "Hvilken inquisition dog ville falde heel vovelig i disse nærværende tider paa liv og lemmers vegne, da bonden ved en hosbondes purren er vel saa færdig som bien at fremviise og betiene sig af brodden."

Der er altsaa en vis nervøsitet at spore over for bøndernes oprørskhed i forbindelse med brændeforbuddet. En godsejer fremhæver bondens og godsejerens fælles interesser i såvel tilladelse til at brænde som i bekæmpelse af misbrug, "da bondens egne lyksaligheder ere saa meget nøye combinerede med hans hosbondes, at de kand ikke adskilles uden begges ruine."

Fra Vilhelmsborg lyder der fra fuldmægtig S. T. Kierbye, på baron Güldencrones vegne, toner, der klinger helt nutidige: ud over, at bonden har behov for brændevinen som stimulans og medicin, vil friheden til at brænde, om han har lyst, gøre, at "hand derved blev og anseet som et menneske, der var nogenleedes raadig i sin egen huusholdningsvæsen, og vilde det blive for mangen een en opmuntring til bedre stræbsomhed." En ophævelse af forbuddet vil altså give bonden tabt værdighed tilbage og stimulere ham til arbejdsmæssig fremgang.

Godsejerne, særlig de, der er længst fra magtens cirkler, er i det hele taget overvejende positive over

for tidsbegrænset eller generel frihed for bønderne til at brænde. Den centralistiske enevoldsmagts lovgivning på brændevinsområdet er altså i 1700-tallet i konstant opposition til såvel bønder som godsejere. Den omtalte høring af godsejerne i 1772 blev i øvrigt fulgt af en stramning af loven - ikke en lempelse, som de indkomne svar snarest skulle lægge op til, hvis de blev taget alvorligt.

Når dertil lægges, at selv herredsfogeder og birkedommere ofte saboterede efterforskningen af brud på denne lovgivning, antydes der et billede af en isoleret og magtfuldkommen statsmagt, der er fløjtende ligeglad med de alvorlige modsætninger dens lovgivning skaber i samfundet - mellem by og land, mellem bønder og godsejere, mellem bønder og embedsmænd, ja, sågar mellem embedsmænd og statsmagten selv. Et billede, der er ret fjernt fra eftertidens dyrkelse af landboreformernes alliance mellem den højsindede konge og de taknemmelige bønder. Det billede, der

tegnes med volden i Hinge og præsten i Viums dybtfølte, men afmægtige anrøbelse af den fjerne kronprins er måske nok nærmere virkeligheden.

Litteratur:

Niels Blicher: Topographie over Vium Præstekald, Viborg 1795 og 1978.

Peter Nielsen: Fra Hinge Sogns Fortid, Silkeborg 1956.

Henning Kirkeby: Den gammelkære Brændevin, Aalborg 1971.

Jens Holmgaard: Brændevinspolitikken i Danmark 1757-1776, Alt på sin rette plads, Viborg 1990.

Tage la Cour: Den danske dram, København 1963.

I Brudstykker 1996 kommer der en til det andet ben: en artikel om Steen Steensen Blichers holdning til bøndernes ret til at bruge deres korn som de vil - og altså også til brændevin.

Niels Blicher - præst og pædagog

Af Hans Kruse

Da den korporlige revselse i 1967 blev afskaffet i folkeskolen af undervisningsminister K. B. Andersen, gav det anledning til megen diskussion og mange skrivelser. Men i dag er det nok de færreste børn og voksne, der savner spanskrøret.

Prygl

Skønt prygl tidligere var en del af fundamentet for megen undervisning, har betimeligheden dog optaget pædagoger i århundreder. Et eksempel findes i en lille artikel, som Niels Blicher - digteren Steen Steensen Blichers far - forfattede og fik udgivet i 1803; det var nogle år efter, han havde forladt sit præstekald i Vium og var flyttet til Randlev ved Odder.

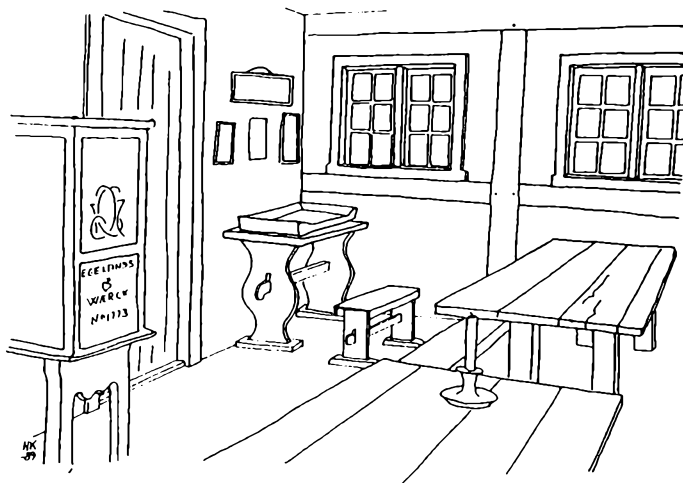
Niels Blicher har skrevet en "Skoleprygleriets Roes. En Prøvetales efter Dagens Tarv". Talen er en ironisk, skarp og vittig gennemgang af pryglens store nytte, indbefattet ikke blot hug med ris og stok, men også andre revsemåder som "Kjødnap, Nævepuf og Øreslid mf. - Alle med Maneer anbragte kunne have deres store Nytte". Om så et par tænder, en del af synet eller hørelsen hændelsesvis går med i løbet, desto sikrere må virkningen blive, fremhæver han. Vigtigt er det også,

som pædagog at holde fast ved forældede skikke. Og den tåbelige indvending, at Plutarch, oldtidens bedste pædagogiske skribent, erklærer sig rent ud mod skoleprygleriet med disse ord: Børn må anføres til kundskab og dyd ved opmuntringer og fornuftige forestillinger - men, for himlens skyld! ikke ved prygl eller hånende behandling. Denne indvending kan afvises allerede fordi Plutarch var hedning. Til sammenligning står Salomons visdomsregel: "Hvo der sparer sit ris, hader sit barn." At hade sit eget barn, hvem kunne være så umenneskelig. Her er noget for fædre, mødre, skolelærere, ungdommens opdragere: at udføre med flid den vigtigste af alle Bibellærdomme, og det med lidenskab og entusiasme.

Men ak, der findes almueskoler, ja selv lærde skoler, som ikke ejer én sand prygl. Grunden hertil må efter Blichers mening søges i de fordævelige seminarier. Nej, pryglkunsten er den korteste genvej og det letteste middel til at bibringe ungdommen sprogkyndighed, viden-skaber og moralitet. Såkaldte fornuftige forestillinger, venlige Sokratiske samtaler, blide og sagtomdige erindringer, at vække ædel kappelyst og selvfølelse - det er vel blot forfæn-

I E Bindstouw i Lysgård kan man se en skolestue, indrettet som den var omkring 1790 på Niels Blichers tid.

gelige kneb, som nyhedsjægere vil blænde med. "Skulle vi da være saadanne Daarer, og betjene os af denne lange og møjsommelige Omvei, der forudsætter baade empirisk Børnekundskab, og vedholdende Opmærksomhed - al den Stund vi have det simple og lette Middel ved Haanden, som fordrer hverken hovedbrydende Eftertanke, eller tidspildende Læsning ... de rene skjære Prygl."

Dernæst rejser Blicher spørgsmålet, om hvor uberegneligt mange latinske, hebraiske og græske gloser, skønne vers og hele sider, der kan indprygles i den dorske ungdoms sind. Kun skade at flegmatiske pryglefjender hævder, at det fremmer en forkuet, forsagt og slavisk ånd. Vi pryglevener har jo selv fået al vor kundskab og sædelighed indprentet med riset.

I et forargeligt skrift af englænderen Ditton har Niels Blicher læst

at "Aldrig kunne Prygl anvendes paa Forstanden i virkelige Grundes Sted. Forstanden bestaar hverken af Træ eller Jern, at Øxer og Hamre kunne give den en anden Form. End ikke af Ilden selv lader Samvittigheden sig tvinge."

Men, slutter Niels Blicher, kom nu ikke i tvivl over den slags. "Ærede Pryglevener. Lad hverken sophistiske Skingrunde eller Tidsalderens Aand, eller møjsommelig Eftertanke - eller de Forprygledes ynkelige Jammerklage, Had, Forbandelse eller Fortvivlelse - ei heller slette Menneskers æreskiændende Sladder gjøre mindste Forandring i Deres ædle - af Menneskeslægten evig fortjente - Handlemaade. Visse-ligen skal værdig Agtelse og Tak ledsage Dem til Gravens Roe!"

Denne skamros af skolepryglene er ikke eneste gang Niels Blicher på en forstandig og fremsynet måde har beskæftiget sig med skoleforhold.

Analfabetisme

Niels Blichers vigtigste skrift er hans *Topographie*, udgivet 1795. Det er en i dag helt enestående skildring af egnen: levevis, sprog, erhverv - en lokal kulturhistorie.

I et afsnit behandler Blicher skoleforholdene og undervisningens stade. Han opgjorde, at i Vium sogn var der på dette tidspunkt foruden præst og degn 16 beboere, som kunne skrive, og desuden 5, som kunne læse skrift, ud af en befolkning på 257. Det er tal, som siden ofte er trukket frem af skolehistorikere, for Blichers opgørelse er en af de meget få rimeligt pålidelige oplysninger om analfabetismens udbredelse på landet før 1800.

Ved samme lejlighed gjorde Niels Blicher sig også nogle overvejelser om en forbedring af skolerne. Først og fremmest ønskede han en meget kortere lærebog i religion - en sikkert rigtig holdning, men særlig interessant, når den kommer fra en præst. Til gengæld ønsker han en større og bedre lærebog.

Han foreslår også undervisning i "Natur- og Verdens Historie, Regning, Skrivning og Landøkonomie", og "nyttig Læsning til Forstandens Opklarelse, Tænkemaadens Forfiinelse og Hjertets og Sædernes Dannelse". Og så slår han til lyd for oprettelse af ordentlige "Læse-Bibliotheker, som de kaldes, i hvert sogn. Men, slutter han "hvorfra tage vi fattige Præster Evnen?"

Det, man anser som de ældste folkebiblioteker på landet, blev stiftet på denne tid.

Randlev

Præstekaldet i Randlev betød i økonomisk henseende en væsentlig forbedring i forhold til Vium-tiden. Det gav måske også mod på selv at gøre noget ved skolesituationen.

I 1801 udgav Blicher et "Foreslag til det Danske Landsbye-Skolevæsens Forbedring". Forbedring forudsætter erkendelse af ufuldkomnederne, og hertil regner han "mange maadelige Skolelærere - Deres alt for ringe Løn, liden Agtelse og Haabløs Udsigt, maadelige Skolestuer, maadelig Undervisnings Methode og Undervisnings Midler, maadelig Inddeling af Skole-Districterne og endelig: Almuens Ligegyldighed i at tage selv Haand i med deres Børns første Underviisning og moralske Dannelse." Disse forhold bliver så gennemgået nærmere med forslag til forbedringer. Et godt udtryk for Blichers fremsynethed er hans fremhævelse af den betydning lærernes forhøjede agtelse vil have. Han skriver, at de bør agtes "som vigtige, værdige og af Staten for-tiente Mænd." De bør tiltales med "Hr., Hr. Skolelærer, Hr. Skolefor-stander". De bør have vægtig stemmeret i sognets Kirke-, Fattig- og Forligelses-Væsen. Den, der har tjent vel i en årrække bør have titel af Inspektør, Director eller lignende.

Krav til læreren

Senere opregner Blicher en række egenskaber, som man må kunne forlange af læreren: En høj Moralitet, Ustraffelighed, Dydighed, anstændig Opførsel, nøysom Tarvelighed.

Uden disse egenskaber ville læreren snart tabe sin agtelse, skriver Niels Blicher, og fortsætter: Læreren må også have hensigtsmæssige forkundskaber og indsigter: Grundig Kristendomskundskab med Oversigt over Religions-Historien, Regning, Ret- og Skiøn-skrivning, Summarisk Verdens Historie og Geografie, og gode Declamere Gaver. For hvad man ikke selv forstår, kan man jo heller ikke lære fra sig - hvad man også må give Niels Blicher ret i.

Det er ligeledes nødvendigt, at læreren har en forkærlighed til børn, og at han har gaver til at behandle dem på en fornuftig og blid måde. Derved udrettes alt med lethed og fornøjelse - "det er den sande Tryllestok".

Blicher fremhæver også, at læreren må have gode "Katechesere-Gaver", det vil sige at kunne undervise ved fortællinger og lignelser og indstrøede spørgsmål. I denne forbindelse må læreren sætte sig ind i børnenes stilling og "lempe sig efter deres Imaginations- og Fatte-Evne". Også på dette felt en fremsynet holdning - 50 år før Christen Kold begyndte sin højskolevirksomhed med fremhævelsen af det talte ords betydning.

Det sidste af kravene til en lærer er nødvendighed af "Syngegaver" og færdighed i at synge de almindelige salmemelodier. Også det var et for sin tid progressivt krav - som mange lærere indtil nutiden har lidt under. I dag kan man dog blive lærer uden at spille selv.

Men Blicher stiller også krav til

forældrene, som han mener, selv bør sørge for børnenes første uddannelse. Forældrene kan ikke bare overlade hele ansvaret til skolen. Et forbløffende aktuelt synspunkt!

Skoleundervisningen bør foregå fra det fyldte sjette år, og vare ved i seks år. Flest skoledage skal der være de første tre år, derefter færre "for at Forældrene ikke skulde savne deres Hielp og Tieneste".

Undervisningen

Selve undervisningens indhold og mål er også udtrykt med gamle ord, men i en moderne ånd: Børnene skal lære at læse reent og lydeligen i en bog, og at tænke ved at fatte og anvende det læste. Børnene skal have en praktisk kristelig religionskundskab, og lære det, som er dens hovedsag: Moral.

"De maa ledes til Kundskab om Mennesket, dets aandige og legemlige Natur i Almindelighed, og i Særdeleshed til Selvkundskab, til opmærksomhed paa Naturen og i det daglige Liv forekommende Ting. De skal lære om forbedringer i landbruget - Landhusholdningen kaldtes det. De skal have naturkundskab og lære foragt for overtro og fordomme. Der skal undervises om regering, øvrighed og love - og undersåtternes pligter. Om himmellegemerne, jordkloden, geografi, Danmarkshistorie og naturligvis skriftlæsning, skrivning og regning."

For at fremme disse ting bør læreren fritages for sit landbrug, og til gengæld have pligt til mod betaling også at undervise voksne om afte-

nen. Man kan næsten sige, at Niels Blicher her foregriber højskoletan-ken.

Efter et par år skriver Niels Blicher om sine erfaringer med undervisning i en lille artikel fra 1805. Først noterer han, at de seneste 20 års undervisningsindsats er ved at bære frugt, det går fremad. I hans egne to sogne Randlev og Bjerager lærer årligt nogle og tyve - endog piger - at læse skrift, læse og regne. En lærer er af Niels Blicher uddannet fra 1. november 1801 til 1. november 1802, eksamineret af provsten og nu ansat i Gassum (hvor i parentes bemærket St. St. Blicher senere blev præst). Bedre skolebøger er stadig stærkt påkrævede, men Niels Blicher har selv skrevet "Forsøg til en kristelig Børnelærdom" (1. udgave 1799) og flere små "Almue-Oplysnings Tabeller".

Senere indrettede han et "Privat-institut" - et lille seminarium - i præstegården, og fra 1811 til 1817 uddannede han 40 unge til "duelige Kirkesangere og Skolelærere", de blev eksamineret af provsten, og fik et skriftligt eksamensbevis. Og han gjorde det gratis. I 1808 stiftede han en forening, som blandt andet ejede en lille bogsamling, et bibliotek, hvor bøgerne cirkulerede mellem medlemmerne. Han undersøgte, hvem der havde bibler: kun ca. en fjerdedel af sognenes 200 familier var udstyret med en. Det lykkedes ham gennem indsamling og ved gaver at skaffe bibler til 120 familier. I 1805 startede han en "Søndags-

skole for Ungkarle", med undervisning i blandt andet skrivning, regning og i bondens pligter og rettigheder. Desværre havde denne skole ikke stort held, men det er imponerende, hvordan han selv efterhånden forsøger at iværksætte alle de planer og ønsker, han har til forbedringer af skoleforhold og undervisning.

Niels Blichers eget virke som underviser har hans søn skrevet om. Det ser ud til, at han foruden den gode vilje også har haft usædvanlige pædagogiske evner. Han underviste selv sine to sønner i de fag, han anbefalede i sine skrifter. Det teoretiske blev kombineret med praktisk undervisning i naturhistorie, og St. St. Blicher har skrevet om, hvordan han lærte at se indholdet af et landskab, og ved at følge faderen lærte han hans moral og samfundsopfattelse og forstod den.

Gennem sin søn har Niels Blicher påvirket vores opfattelse af Danmarks kulturhistorie. Hvor meget hans skoletanker prægede tidens debat er vanskeligt at afgøre nu, men set med vore øjne har denne præst og skolemand fra 1700-årenes slutning skubbet udviklingen i den rigtige retning, omend det gik langsomt.

Den "gamle" Blicher er mærkeligt ung.

Artiklen har tidligere været bragt i "Lærertilv og skoletanker", Blicher-egnens Museum, 1989.

Alfred Sinding - manden bag gadenavnet

Af Henry Kjær og Ejgil Overby

I Kjellerup by findes der en længere gade ved navn Sindingsgade. Mange vil mene, at den er opkaldt efter en nærliggende landsby. Nogle tror, navnet har forbindelse med den i sidste århundrede populære norske komponist, Chr. Sinding, men i virkeligheden har gaden navn efter købmanden i Sjørsløv, Alfred Sinding.

Hvorfor nu denne ære? Det skyldes den simple grund, at Alfred Sinding kom til at spille en væsentlig rolle i Kjellerup bys tilblivelse og udvikling, i det han i en periode var ejer af den ene af de to gårde, der blev grundlaget for Kjellerup bys bebyggelse.

Oprindeligt lå der mellem landsbyerne Hørup og Kjellerup et stykke lidet attraktivt jordareal, der af bønderne blev benævnt Østermarken, mellem de slugter, som Tange Å havde gennemløjet, og som var sumpet og af lav bonitet. Ved udskiftningen i 1792 blev hele Østermarken, med undtagelse at en lod i øst til vandmøllen, udlagt som én stor lod på 76 tdr. land. Den tilfaldt gårdejer Jens Madsen, der flyttede sin gård ud midt i marken ved Kjellerup-Hørupvejen. Efter sigende var

samme Jens Madsen svært utilfreds med tildelingen af denne lod (matr. 20), men havde han ellers levet længe nok, ville han være blevet en holden mand ved at sælge byggegrunde, da det meste af Kjellerups oprindelige bebyggelse kom til at ligge på Østermarken.

Ny landevej

I 1853 blev den meget krogede Kjellerup-Hørup landevej rettet ud og forbedret betydeligt, og fire år senere, i september 1857, blev den nord-sydgående landevej mellem Viborg og Silkeborg, som går gennem Hørup Sogn hen over matr. 20, afleveret som færdigbygget til amtet af vejofficeren, den senere så berømte Enrico M. Dalgas. Derved skabtes en korsvej og en opdeling af matr. 20. I 1856 var gæstgiver Emil Kirkerup blevet klar over at det ville være en god idé at flytte kroen fra Gl. Kjellerup til korsvejen, og derfor købte han hele området syd for den nye øst-vest landevej. Enten han eller M.Th. Bang, der kort efter købte ejendommen, åbnede i 1857 en kro på landevejskrydsets sydvestlige hjørne.

Ejendommen kom senere i ejeren af Dollerup Mølle, A.P. Jensens besiddelse, der solgte den til Alfred Sinding. På ejendommens nordligste område etablerede Alfred Sinding en større købmansgård bl.a. med handel med korn og foderstoffer, og med kro og købmandshandel ved korsvejen var det naturligvis af interesse for ham at udvikle området. Blandt andet tilbød han at stille jord til rådighed til opførelse af herredsfogedkontor. Herredsfogederne skulle selv oprette kontorer, og da Christopher Krabbe kom til Kjellerup i 1886, viste han interesse for at få et kontor placeret i nærheden af ting- og arrestbygningen i Hørup, den bygning der i dag er Kjellerup og Omegns Valgmenigheds præstebolig. Alfred Sindings tilbud resulterede i et kompromis, og herredsfogedkontoret, det nuværende dommerkontor, blev placeret midt imellem på bakken ved Østergade.

Alfred Sinding var født i Ebeltoft 21. Juni 1837 som søn af organist og skolelærer Bartolin Sinding og hustru Dorthe Marie. Han var gift med Elise Vilhelmine Marie f. Laage, født i Hummel mølle 5. aug. 1843 som datter af møller Friderich Heinrick Christian Laage og hustru Elise Vilhelmine Marie, f. Cordes. Ved hendes dåb i Sjørsløv kirke 6. okt. medvirkede som faddere: hr. og fru Buurmeister, Duelund og Diderich Schrøder sst., samt Andreas Fjeldrad, Stensborg.

Ved folketællingen 1845 talte husstanden i Hummel mølle følgende medlemmer: Fr. Laage, 36 år,

født i Jokumsdorf, Mecklenburg-Schwerin, forpagter af møllen. Wilhelmine Cordes, 28 år, hans kone født i Lüneburg. Elise Laage, 2 år, deres datter, født her i sognet. Fritz Røthzge, 31 år, ugift, mejeribestyrer, født i Boden, Mecklenburg-Schwerin. Desuden en møllersvend og fem tjenestefolk.

Elise, den senere fru Sinding, var altså af ren tysk afstamning, og man kan vel formode, at den daglige snak i hjemmet mest har gået på tysk. Den logerende tyske mejerist har sikkert været ansat på Duelund, hvortil Hummel mølle på den tid hørte.

Købet af kroen

Der har hersket en del usikkerhed om, hvornår Sinding købte Kjellerup Kro. Det er fuldt forståeligt, at der kan opstå uvished på det nævnte punkt, for Sinding sad nemlig som ejer af kroen i godt fem år, før det satte sig noget spor i skøde- og pantebogen.

Først i 1888 viser Lysgaard m.fl. herreders skøde- og pantebog, at der d. 19. jan. 1883 var blevet skrevet købekontrakt (nu kaldet betinget skøde), mellem fabriksejer A.P. Jensen, Dollerup mølle som sælger og fhv. Købmand A. Sinding af Sjørsløv som køber.

Sælgeren havde befuldmægtiget sin broder J.P. Jensen til at ordne handelen, der omfattede matr. nr. 20b af hartkorn 1-0-1-½ og 13 småparceller samt de på ejendommen værende bygninger, indeholdende

Alfred og Elise Sinding blev fotograferet omkring 1910 af Kjellerupfotografen Anna Hermansen. (Blicheregnens Museum).

gæstgiveri, rejsstald og købmandshandel. Sidstnævnte var ved kontrakt af 5. jan. 1879 udlejet til aktieselskabet "Kjellerup Kjøbmandshandel" v/ P. Jensen, men ved transport af 7. oktober 1880 overdraget til købmand J. Pedersen, som skulle svare 900 kr. årlig til 1. jan. 1886, derefter 1000 kr. årlig til lejetidens udløb 1. jan 1891. Kroholdet var bortforpagtet indtil 1. maj 1892 til gæstgiver Th. Christophersen.

Købesummen var 60.500 kr. Den

blev berigtiget ved, at køberen, Sinding, overtog prioritetsgælden til Landmandsbanken, Kbh., på 16.000 kr. og, hedder det videre: "Ved tiltrædelsen betaler kjøberen kontant 24.000 kr. I 11. juni termin betaler han 500 kr. Restkjøbesummen 20.000 kr. betales med 4.000 kr. hver 11. juni termin, første gang 11. juni 1884, således at sidste afdrag forfalder i 11. juni termin 1888". Renten var 4½%.

Med i handelen fulgte 2 heste til 1000 kroners værdi, 5 kører, 2 ar-

bejdsvogne, 1 fjedervogn, 1 plov, 1 svensk harve, 1 slet-harve, 1 sæt seletøj, 2 folkesenge "og øvrige udvendige Smågjenstande."

Nogle parceller var lejet ud, og det samme var et jordløst hus, beliggende på marken. Lejeren, væver Chr. Nielsen, havde tidligere givet 20 kr. i årlig leje, men den var nu blevet sat ned til 12 kr. om året, imod at væveren selv sørgede for vedligeholdelsen af huset. Den tanke melder sig uvilkårligt: hvor er huslejen dog steget med mange procent siden 1883!

Skæringsdagen for overtagelsen af kroen var sat til 1. maj 1883.

I 1888 var restkøbesummen fuldt indbetalt, og sælgeren udstedte endeligt skøde. Købekontrakten, der ikke før havde figureret i skøde- og pantebogen, blev nu tinglyst sammen med det kortfattede skøde, der er underskrevet Dollerup mølle d. 4. juli 1888, A.J. Jensen.

Ved købekontrakt dateret 23. dec. 1893 solgte Sinding kroen til den hidtilværende kroforpagter Poul Christensen Bundgaard. Det fremgår af kontrakten, at kroens staldbygninger da lå på hjørnet at Østergade og Søndergade. Sinding selv boede i et hus, der lå nabo til kroen.

Det endelige skøde til Bundgaard er først udstedt 8. Maj 1896 og tinglyst den 22. samme måned.

Købmandsforretningen blev solgt

til købmand Ingvar Jensen fra Hinge, og den ejes i dag af købmand Kjeld Lassen.

Sindings død

Alfred Sinding døde i Silkeborg 23. Nov. 1913, 76 år gl. Dagen efter er der i Silkeborg avis dødsannonce over "-min kære mand, fhv. Købmand i Sjørslev Alfred Sinding," underskrevet Elise Sinding, født Laage. Han blev begravet søndag den 30. nov., og dagen efter beretter Silkeborg Avis: "Particulier Sinding blev i går begravet på Silkeborg gamle kirkegård under stor deltagelse fra by og egn.

Foran kisten førtes Kjellerup Håndværkerforenings fane, hvorefter fulgte nogle repræsentanter for foreningen, og i følget sås et stort tal af egnens landmænd og venner fra andre byer. Kisten var helt overdækket af kranse, hvoraf flere signerede. Valgmenighedspræst Munk, og afdødes svoger takkede på familiens vegne for deltagelsen."

Året efter, den 5. Sept. 1914 døde Elise Sinding, 71 år gl. Hendes bopæl angives at være Chr. d. 8.s Vej, Silkeborg.

De, der bekendtgør dødsfaldet, benævner den afdøde som "vor kære søster, svigerinde og faster".

Elise og Alfred Sinding har sandsynligvis ikke efterladt sig børn.

Da Sønderjylland kom hjem

Af Gudmund Lund

*Jeg ser gennem Mulmet
den gryende Dag,
da mit Folk stander
løftet og ungt.*

Ingen dele af det danske folk imødeså freden efter første verdenskrig med større længsel end sønderjyderne. Den skulle bringe dem ud af krigens lidelser og åbne vejen til genforeningen med deres gamle land, efter mere end et halvt århundrede under fremmedherredømme.

Den berømte § 5

Drømmen om genforening havde fulgt nordslesvigerne siden 1864, og blev forstærket ved freden i Prag 1867. Her fik Frankrig indført en § 5, som fastslog, at de nordligste dele af Nordslesvig kunne vende tilbage til Danmark, når befolkningen gav udtryk derfor.

I 1879 offentliggjorde Preussen helt uventet traktaten, hvorefter de med Østrigs indvilligelse ophævede § 5. Den danske regering erkendte, at der ikke længere var retsbasis for de danske ønsker. Igen i 1907 måtte den danske regering, denne gang i forbindelse med den såkaldte optantbørnekonvention (Åbenrå-konventionen) gå med til, at Danmark ikke

længere havde noget folkeretligt krav i henhold til § 5.

Men nordslesvigerne havde ikke opgivet deres krav, nu var § 5 ophævet af den preussiske rigsdag, men de mente ikke, at den kunne ophæves, uden den slesvigske befolkning gav samtykke dertil. Det blev tankegangen bag historien om tredjemandsret.

Første verdenskrig

Den 28. juni 1914 faldt skuddet i Sarajevo. Det døde ikke hen, men blev overdøvet af kanoners torden, første verdenskrig var i gang. Kanonerne tav først 4 år senere, da var 20 millioner mennesker ofret, hen ved 30.000 nordslesvigerne måtte trække i den forhadte tyske soldatertrøje. De gjorde deres pligt, for at bevare retten til hjemstavnen. Over 6.000 blev derude, og ud over landet sad nu forældre, hustruer, børn, slægt og venner tilbage med sorg og savn; men nu lysnede det, morgenrøden var ved at bryde frem.

Den 1. august 1914 stod den lille

pige, Kali Svensson, datter af redaktør Svensson "Dybbøl Posten" i Sønderborg, med sin hånd på datterens skulder og sagde: "Nu behøver du ikke at komme i tysk skole, for om et halvt år vil vi være danske."

*Stort har jeg mistet,
men stort jeg fik,
og så får du ha tak da Gud.*

Den 8. Januar 1918 kundgjorde USA's præsident Wilson i et budskab til den amerikanske kongres i 14 punkter de allieredes fredsprogram, som byggede på folkenes selvbestemmelsesret. Her på efteråret indså de tyske krigsherrer von Hindenburg og Ludendorff, at de ikke kunne vinde krigen, og de bad da om at få dannet en regering, som kun skulle arbejde på afslutning af krigen. Den blev dannet den 3. oktober 1918, med grev Max af Baden som rigskansler, der straks anmodede om fred.

H.P. Hanssen, der repræsenterede Slesvigs Vælgerforening i den tyske rigsdag, følte da at tiden var inde. De dansktalende rigsdagsmænd havde under krigen ingen kontakt med den danske regering eller danske politikere på grund af Danmarks neutralitet.

H.P. Hanssen satte sig nu i forbindelse med København i form af et åbent brevkort til professor Aage Friis, der havde nær kontakt til den radikale regering. Det lød: "*Det omtalte værk er nu at få. Antikvarboghandleren rømmer sit lager. Men sig til bibliotekets bestyrelse, de må handle hurtigt ellers forspildes chan-*

cen, som ikke vender tilbage. Ærbødigst H.P. Nør."

Nu vovede H.P. Hanssen gennem en kontaktperson at sætte sig i forbindelse med den danske gesandt i Berlin, og derigennem lade den danske regering tilflyde meddelelse om sine og de dansksindede sønderjydernes synspunkter og de skridt de ville tage.

H.P. Hanssen ventede nu kun på lejlighed til at tage ordet i den tyske rigsdag, den kom den 23. oktober 1918. Talen blev den mest betydningsfulde nogen sønderjysk rigsdagsmand har holdt i den tyske rigsdag. Den tyske presse kaldte dagen for "Nationalisternes dag" idet polakkerne og elsass-lothringerne den dag stillede de samme krav. I talen henviste H.P. Hanssen til at grev Max i begyndelsen af oktober, havde bedt om fred på grundlag af Wilsons 14 punkter, herunder folkenes selvbestemmelsesret, og krævede § 5 opfyldt.

Mærkeligt nok, netop samme dag d. 23. holdt det danske folketing og landsting et lukket fællesmøde for at tage stilling til det sønderjyske spørgsmål. Man blev enige om, at spørgsmålet skulle rejses af sønderjyderne selv. Dermed var der skabt et fast udgangspunkt for deres videre arbejde. Gennem den danske gesandt i Berlin blev der nu af sønderjyderne rettet en bøn til den danske regering. De håbede, at deres gamle land ville modtage dem, når de efter en kommende folkeafstemning havde udtalt ønske om atter at blive forenet med Danmark.

Freden

Den 11. november 1918 kl. 11.00 trådte våbenhvilen i kraft. Så fulgte mange og lange forhandlinger. Der var rygte fremme om, at den danske udenrigsminister Erik Scavenius førte forhandlinger med den tyske gesandt i København. Han havde under et privat selskab også drøftet dette spørgsmål. Gesandt Brockdorff-Rantzau mente, at de dansk-tyske modsætninger i Nordslesvig kunne udlignes ved, at Tyskland efter krigen indledte en hensyntagende og imødekommende politik i Slesvig. Scavenius svarede, at det kunne virke skadeligt over for de allierede magter - det kunne opfattes, som en separat aftale, der indeholdt løn for Danmarks holdning under krigen.

Den 17. november indkaldte Slesvigs Vælgerforening til møde på Folkehjemmet i Åbenrå, hvor H.P. Hanssen talte for godt 3.000 tilhørere. Han berettede om arbejdet i tiden 8. januar til 17. november 1918. Til slut læste han en skrivelse fra den tyske udenrigsminister Solf. Heri henviste han til den tyske rigsdags erklæring af 24. oktober 1918. "Spørgsmålet om Slesvig bør løses i henhold til Wilsons fredsprogram."

Franske forslag

Den 18. januar 1919 trådte den konference sammen, der skulle slutte fred med Tyskland - netop på 48 årsdagen for at kong Wilhelm af Preussen lod sig kåre til tysk kejser i Spejlsalen i Versailles.

Konferencen valgte Frankrigs førsteminister den gamle Clemenceau til præsident. Der førtes mange forhandlinger om mange forslag. Den franske professor Verrie havde udarbejdet et forslag, som han kaldte "Udførelse af § 5." Den fik nu ingen betydning. Paul Verrie var professor i nordisk sprog og en god ven af Slesvig. Han havde taget initiativet til at få oprettet en særlig lejr i byen Aurillac for sønderjyske krigsfanger.

En anden fransk forestilling kom fra den franske gesandtskabssekretær i København. Den 23. februar gav han en kort anvisning på, hvordan han syntes spørgsmålet skulle løses.

De allierede skulle erklære erobringen fra 1864 for ulovlig, de erobrede provinser skulle afstås til de allierede til deres disposition. Derefter skulle Holsten og Lauenborg gives til Tyskland på visse betingelser med henblik på at neutralisere Kielerkanalen, og endelig skulle de erklære, at spørgsmålet om Slesvig skulle være genstand for en særlig traktat mellem de allierede og Danmark. Denne franske politik ville betyde en grænse ved Slien, Dannevirke og Ejderen samt en kanalzone som et neutralt område.

I løbet af februar kom der flere officielle memoranda, der alle gik ud fra en deling af Nord- og Mellemslesvig. De forudsatte mere eller mindre klart en blok-afstemning i Nordslesvig og en kommunevis i Mellemslesvig.

Inddelingen blev første zone fra Kongeåen til en linje nord om

Flensborg og syd om Tønder (den såkaldte Clausen linie). Her skulle der stemmes i en blok for hele landsdelen. Anden zone gik fra denne linie til en linie Slesvig-Husum, hvor der skulle stemmes i de enkelte kommuner.

Endelig en tredje zone, Slesvig-Husum til Rendsborg-Ejderen. Og så var der kanalzonen, som skulle være 20 km bred; den skulle stå under international kontrol, men både den og tredje zone bortfaldt senere. Omtalen af Nordslesvig sluttede med, at Danmark godt kunne modtage Nordslesvig uden folkeafstemning, idet befolkningens sindelag var givet. Men de danske nordslesvigere ønskede at få lov til at slutte sig til Danmark af egen fri vilje. Flensborgbevægelsen førte en sej kamp for at få grænsen til at gå syd om byen. Talsmænd for Nordslesvig og den danske regering var bange for at få så mange tysktalende inden for grænsen, bange for at det senere kunne skabe problemer. Der blev ikke lagt skjul på, at flertallet i byen var tysksindede. Endelig den 10. januar 1920 blev Versailles-traktaten sat i kraft. I henhold til fredsbestemmelserne blev styret i afstemningszonerne overtaget af en international kommission, der bestod af den engelske gesandt som formand, den franske gesandt, en nordmand og en svensker. Kommissionen tog ophold i Flensborg, området blev besat af engelske og franske tropper, der blev modtaget med jubel. Afstemningsdagen blev fastsat til den 10. februar. Forud gik

afstemningsmøderne, begyndende ved Kongeåen, som en bølge skuldede de ned over landsdelen. H.P. Hanssen kom ud for en stærk kritik. Flensborgfolkene gik endda så vidt, at de kaldte ham for en landsforræder. H.P. Hanssen var da blevet udnævnt af den danske regering til minister uden portefølje, med den særlige opgave at tilrettelægge genforeningen. For H.P. Hanssen var det tungt at skulle udholde angreb, der ramte hans ære. Han blev holdt oppe af sin kone, der altid sagde "Hold dig kun stiv, Hans Peter!" Afstemningstiden blev meget bitter i Sønderjylland. Gamle bekendte havde svært ved at være i stue sammen. Et sølvbrudepar foretrak at holde to fester, en for Åbenråfolk og en for Flensborgfolk.

Den 9. februar udstedte Slesvig-Holstener-forbundet fra Kiel et opråb til Nordmarken, hvori der taltes om "fjendeforbundet og dets protege Danmark", om "en fjendtlig grænselinje" og om at "holde hånden fast". Dermed var tonen lagt, den holdt sig op gennem tyverne og blev forstærket i Hitler-tiden.

Afstemningen

Den 10. februar oprandt med et uhyggeligt vejr, regn og rusk hen over landet. Vejret kunne ikke afholde sønderjyderne fra at møde frem - stemmeprocenten blev på 91,5%.

Om aftenen samledes man om flagpyntede borde for at fejre den længe ventede stund i fællesskab.

LEGITIMATIONSSCHEIN – LEGITIMATIONSBEVIS

11092

Hierdurch wird bestätigt, dass der Inhaber dieses Legitimationsscheines die durch die Photographie dargestellte Person ist.

Herved attesteres, at Indehaveren af dette Legitimationsbevis er den paa vedfættede Fotografii forestaaende Person.

Thorning a. 5/2 1920

Siegel -
Segl

Fr. Bertelien
Underskift - Underskift
Sognefoged

Hierdurch wird bescheinigt, dass

Herved attesteres, at

Anne Margrethe Munk
f. Bennedson

geboren den *8-9-69* in *First, Gram*

wohnhaft in
bosat i *Munkestræde 70 Hellerup*
in den Abstimmungslisten der Gemeinde (Stadt, Bezirk)

er opført i Afstemningslisterne i

First

unter der Nummer

Kommune (By, Distrikt) under Nr. *# 75*
eingetragen ist.

Kisch, den *25. 1. 1920.*

P. K. Aaskov

Verordnender des Abstimmungsbezirkeshoveds.
Formand for Afstemningsudvalget.

DIESER SCHEIN GILT ALS PASS. – DETTE BEVIS GÆLDER SOM PAS.

**Legitimations-
bevis for Anne
Margrethe Munk.
Det blev den
5. februar 1920
underskrevet
sognefogeden
i Thorning,
Fr. Bertelien.**

Resultaterne blev hilst med bragende bifald, når de indløb fra afstemningsstederne; de var næsten overalt bedre end ventet.

Det samlede resultat i første zone blev 75.431 stemte dansk, 25.319 tysk, ca. 14.000 var kommet rejsende nordfra, ca. 9.000 kom fra syd. Blandt de tilrejsende fra nord var fru Anne Margrethe Munk, Ungstrup, hvis rejsepas findes i Kjellerup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Det er velvilligt overladt af hendes nu 93-årige søn Michael Munk. Hendes søster Kirstine Brunt, lærerinde i Voel, født Bennetsen i Tiset, Gram sogn. Pastor Peter Kæstel, Hørup, født i Stenderup, Nybøl sogn på Sundeved stod for det praktiske med hensyn til rejsen, som foregik på fribillet til ekstra tog fra Aalborg-Kolding over Vamdrup, til afstemningsstederne. Den 8. februar om formiddagen passerede otte særtog Kolding og den 9. tre. Mange sejlede eller kom med Sydbanen over Taps. Hjemrejsen foregik med ordinære tog inden den 20. februar.

Ved afstemningen i anden zone den 14. marts blev resultatet modsat. 51.724 ja for Tyskland - 12.800 ja for Danmark. Talrige klager blev indgivet til kommissionen over ulovlig indflydelse på de stemmeberettigede, de blev nøje undersøgt. I et antal tilfælde var de berettigede, men kommissionen havde den mening, at de havde ikke væsentlig indvirkning på afstemningen.

Genforeningen

Nu håbede sønderjyderne på snarlig genforening, men det trak ud. Tiden gik med forhandlinger om grænsens endelige fastlæggelse. I Danmark var der regeringskrise. Den 29. marts afskedigede kongen ministeriet Zahle, og udnævnte et forretningsministerium under Otto Liebe - påskekrisen. Der blev udskrevet valg til den 22. april, og ministeriet Neergaard kom til. De tog så fat på lov om de sønderjyske landsdelens indlemmelse i kongeriget.

Den 5. maj rømmede de fransk-engelske tropper Sønderjylland og dansk militær rykkede ind, modtaget med stormende jubel. Den første danske soldat der gik i land i Sønderborg var kornet N.O. Legind-Hansen, senere snedkerfaglærer på Statsungdomshjemmet Bøgildgård.

Indførelsen af kronen som lovligt betalingsmiddel var imødeset med forventning, men da dagen kom - det skete den 20. maj - og der skulle betales med kroner, og de fleste ingen havde, blev det sværere end beregnet.

Den 15. juni kl. 15.35 blev den nye grænse modificeret over for den danske og den tyske repræsentant i Paris. Dagen efter ved 16-tiden blev det fastslået, at Kongeågrænsen, pas og toldkontrol skulle ophæves den følgende nat kl. 02.00, og den nat mødtes folk fra syd og nord ved Kongeåen - der blev festet med sang og tale. Den internationale kommission opløstes, de allierede overtog midlertidigt suveræniteten og Dan-

mark overtog administrationen.

Den endelige traktat om Sønderjyllands overdragelse til Danmark blev underskrevet i Paris den 5. juli, og i statsrådet den 9. juli underskrevet Chr. d. 10. traktaten. Imens kanoerne bragede og kirkeklokkerne ringede, blev samme dag underskrevet de love, rigsdagen havde vedtaget om de sønderjyske landsdeles indlemmelse i kongeriget.

Festlighederne

Genforeningen blev fejret med en stor folkefest på Dybbøl banke. I gamle dage var det skik at folket stævnedes til tinge for at hylde deres konge, det gjorde sønderjyderne den

11. juli 1920, medens lærken sang over Dybbøl banke. Med lensgreve O.D. Schacks ord:

"Kong Christian den 10., dronning Alexandrine, Danmarks konge og dronning, i dag og vor konge og dronning. Vi skal være dig gode og trofaste sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig i dag - det giver vi dig håndslag på kong Christian..."

Det mest gribende øjeblik kom, da den gamle veteran Hans Thomsen fra Sundsmark på Als, sammen med fire hvidklædte piger overbragte kongen det sidste flag der blev strøget i Sønderborg i 1864. Han sagde: "Nu da det igen kan være stolt og frit / beder vi vor konge:

Den første grænsesten ved den nye grænse blev i 1920 sat op i Navtoft.

tag det, det er dit! / Vi har elsket det, mens vore hjerter led, / Hjerter brast, men ikke deres kærlighed. / Den fik vore børn i arv, og med vort sprog / har vi givet dem at elske Dannebrog. / Ved denne dug svor nye slægter faneed, / Tag det, tag vort gamle flag, vor kærlighed."

Kongen takkede stærkt bevæget: "Sønderjyder, tag ved mig vort håndslag som tak for den trofasthed, hvormed I gennem de mange, trange år har bevaret kærligheden til Danmark, til vort sprog og til vore fælles minder. Indtag eders sæde blandt os, hvor eders plads så længe stod tom, og byg i fællesskab med os Danmarks fremtid. - Gud signer Danmark, Gud signer eder."

Derefter talte H.P. Hanssen, der så tilbage på den lange tid. Han mindedes vel i dette øjeblik, at det var mindre end et stenkast derfra, han selv i 1879 havde taget sin be-

slutning, at blive i landsdelen og tage kampen op, trods de byrder den ville bringe. Han blev og var danskhedens store forkæmper i Slesvig og i den tyske rigsdag.

56 års fremmedherredømme var endt, tilbage var kampen om at få landsdelen på fode efter krigens ødelæggelser og nød.

I dag kan vi sige: "Sønderjylland, det er så køhnt, det er så dejle."

Kilder

H.P. Hanssen, Nørremølle: Et tilbageblik.

Redaktør Jessen i skrift og tale. 1921.

Frede Nielsen: Da Sønderjylland blev delt.

Politikens Forlag: Danmarks historie.

Margrethe Spies: Danske hjem.

Fred - Frihed 5-5 1945

Af Verner Vad

Hvor den stammer fra, stenen, som er denne fortællings "hovedperson", kan der vel kun gættes på? Kun dette ved man, at den til dels gemte sig i en skråning dækket af småskov, nær det andet højeste punkt i Thorning Sogn. Dette punkt er en gravhøj kaldet Bjerghøj. Højen og skråningen er beliggende i Impgaard. Stenens forhistorie må nok være den, at den i tidernes morgen, af ismasserne fra Nordskandinavien er presset med ned i det midtjyske område, hvor den, efter at isen er smeltet, har aflejret sig på skråningen i Impgaard.

Maj 1945

Mange århundreder senere boede i Impgaard en mand ved navn Søren Sørensen (Simonsen). Til ejendommen, denne mand boede på, hørte et vist antal tønder land, herunder bl.a. også skråningen, hvor stenen befandt sig. Søren Simonsen, som manden i daglig tale blev kaldt, var vidende om stenen, der til dels gemte sig i jorden i det lille krat som tilhørte ejendommen. Om Søren Simonsen havde i tankerne, at stenen måske en dag kunne anvendes ved en særlig lejlighed, var der vel ingen der vidste noget om? Han var tillige en mand af få ord, hvilket

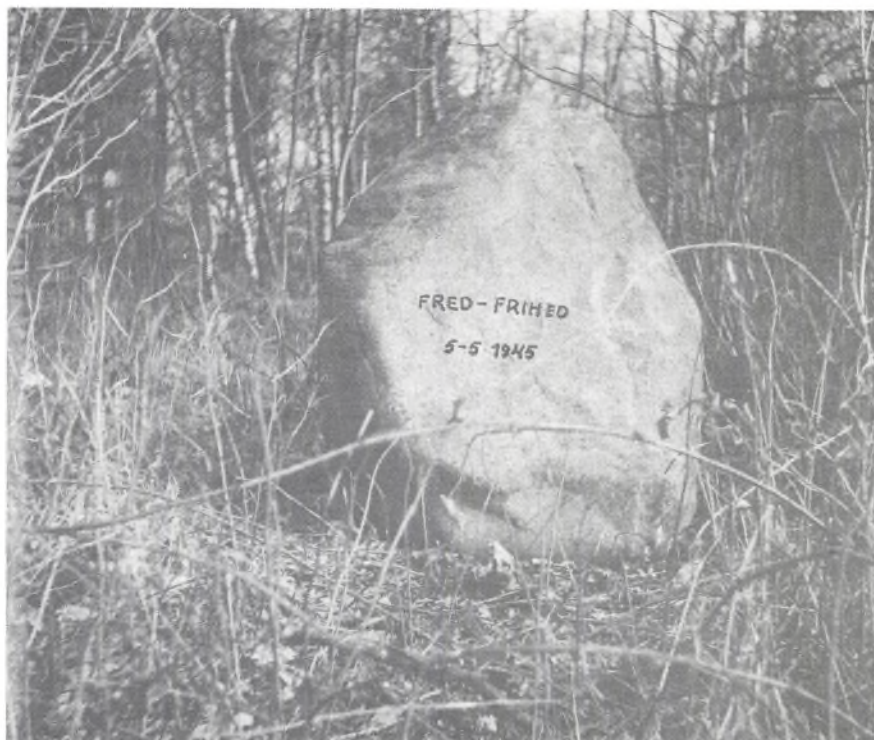
ikke er sagt i nedsættende betydning, da han på egnen var en respekteret og vellidt person. Men man kunne med andre ord ikke forvente, at han fortalte andre om sine tanker.

Lidt hen på aftenen, den 4. maj 1945, oplevede vi, som er gamle nok til at huske den, en begivenhed så stor, at vi ikke kan forvente nogen sinde at opleve noget mere glædeligt. Oplevelsen var budskabet om, at Danmark atter var et frit Tyskerne havde kapituleret på alle fronter. En helt ubeskrivelig glæde bredte sig med næsten lynets hast over det ganske land.

Hvordan budskabet blev modtaget af Søren Simonsen og hans nærmeste i hjemmet i Impgaard kan der kun gisnes om? Helt forkert er det dog nok ikke at gætte på, at tanken hos Søren Simonsen da opstod vedrørende stenen, som gemte sig i skråningen ovre i hans skov. Den kunne være med til at markere, hvad der netop var hændt.

Næste morgen forsvandt Søren Simonsen på cykel uden at fortælle sine omgivelser hvorhen. Det viste sig senere, at han havde været i Knudstrup og Thorning for at hente assistance hos nogle gode venner der. De kom senere og hjalp med at

Stenen midt i buskadset af brombærranker.

frigøre den forholdsvis store sten, som nu skulle tjene et formål. Stenen skulle op at stå som et minde om den lykkelige dag.

Den spontane reaktion oven på budskabet aftenen forinden resulterede dermed i, at ved middagstid den 5. maj 1945 stod stenen på plads i skovbrynet på Søren Simonsens mark i Impgaard. Stenen er sandsynligvis den eneste mindesten for Danmarks befrielse, som er rejst på selve befrielsesdagen. Nogle dage senere kom stenhugger Harald Sørensen, Kjellerup og prægede stenen med inskriptionen:

"FRED - FRIHED 5.-5. 1945"

Midt i maj s.å. foretoges en mere officiel afsløring af mindestenen. Viborg Stifts Folkeblad refererede i den anledning følgende:

"Ved afsløringen samledes et lille hundrede mennesker, mest fra Thorning Nørremark, Impgaard og Ungstrup. Søren Simonsen bød velkommen, og pastor Ammentorp, Thorning, talte om den danske sang, som ikke må forstumme, om Danmark skal gå en lykkelig tid i møde. Det store tyske folk er nu slået til jorden, og det er underligt at tænke på, at dette stolte og mægtige folk, der

væltede sig ind over os for fem år siden, nu er et fuldkommen afmægtigt folk. Dets skæbne blev det jødiske folks skæbne, det folk det forfulgte med hårdhed og død. At vi nu er fri for tyskerne og kan indtage vor plads i nationernes række, kan vi bl.a. takke modstandsbevægelsen for.

Vi må være taknemmelige mod den skare unge mænd, der med livet som indsats rejste denne bevægelse og var rede til at kæmpe for friheden. Vi vil håbe, at der i Danmark må vokse en slægt op, hvis hjerter altid vil være varme ved mindet om den 5. maj 1945, og som altid vil være årvågne, for det som er dansk. Tak til Søren Simonsen og hustru for pladsen her, og for stenen med egen bagved. Inden folk gik hjem, samledes de på Bjerghøj, der ligger tæt ved stenen, og hvorfra der er en storlået udsigt over enen.

Thorning Kirke ligger meget smukt set herfra, og højt på sin bakketop knejser Thorning Mølle. Det er blot en skam, hvad der blev nævnt af flere, at den ikke har vinger. Men der kommer vel andre tider, blev der sagt, og kommer tid kommer råd.

Den gamle hærvej løber lidt neden for højen, og går forbi Lille Impgaard over Laangsiig til Thorning Overby. Her tumlede tyskerne sig indtil for en to-tre uger siden, holdt øvelser på højen, som om de var herrer i landet.

Nu står her en sten til minde om, at deres åg er brudt."

50 år efter

Ud over Søren Simonsens familie er det nok ikke mange, der har besøgt mindestenen i krattet i Impgaard i de forløbne 50 år, og det er vel rimeligt nok, da stedet langt fra er at finde ved alfarvej. I dag skal man helst kunne køre i bil helt til seværdighederne, imod som i Impgaard, hvor der er flere hundrede meter at tilbagelægge til fods.

En sådan fodtur er dog sund og umagen værd, da hele området der er meget smukt og byder på en enestående flot udsigt. At der er noget helt specielt ved denne del af Impgaard, er ikke noget nyt. Vore forfædre langt tilbage i tiden har også fundet behag i området, derom vidner gravhøjene Kirkehøj, Bjerghøj og Kraghøj m.fl., som endnu er synlige, men der har været flere af slagsen. Omkring en halv snes stykker er overpløjet, og dermed gjort næsten usynlige, men det oprindelige gemmer sig stadig under jordsmonnet. Endelig er der stadig et hærvejsspor, som vidner om, at mennesker meget tidligt har færdes i Impgaardområdet.

Den 5. maj 1995 var der forløbet 50 år, siden stenen fandt sin endelige plads i krattet i Impgaard. Blicheregnens Museum fandt det passende, da man der blev gjort opmærksom på stenens eksistens, at lade afholde en sammenkomst på den mindelige dag.

I dagene op til den 5. maj blev der ryddet op omkring stenen. Et næsten uigennemtrængeligt brombærkrat på stedet havde gjort sit til,

at stenen skulle blive gemt og glemmt.

Den 5. maj, som i år var en fredag, samledes således sidst på eftermiddagen et halvt hundrede mennesker på Impgaardvejen nord for Bjerghøj. I samlet flok begav man sig ad det gamle hærvejsforløb op imod mindepladsen. Ved og på Bjerghøj holdtes der pause. Det var tid at nyde den medbragte kaffe. Samtidig kunne man, som for 50 år siden, iagttage udsynet fra højen, og konstatere, at man ikke som dengang kunne se Thorning Kirke. De omkringstående træer var vokset for meget i den mellemliggende tid. Af samme grund kunne man ikke få øje på Thorning Mølle og dermed konstatere, at den stadig var vingeløs. Der var nok kommet tid, men der var åbenbart ikke kommet råd - som det blev udtrykt i avisreferatet fra dengang. Der blev på højen yderligere orienteret om, hvad man havde for øje.

Lidt senere ved stenen, blev der, efter fællessangen "Det haver så nyligen regnet", budt velkommen af Hans Kruse, Blicheregnens Museum.

Dagens taler var tidligere modstandsmand Gunnar Olesen, Lise-

lund, som levende fortalte om sin tid som fange i Gestapos varetægt, i Århus og Frøslev. Gunnar Olesen undgik at blive deporteret til en af de berygtede koncentrationslejre længere sydpå, fordi tyskerne i mellemtiden kapitulerede. Forhørene i Århus og Frøslev var så barske, sagde Gunnar Olesen, at der sjældent går en dag, hvor tankerne om dengang ikke berører ham.

Efter endnu en fællessang, som næsten uundgåeligt kunne være andet end "En lærke letted, og tusind fulgte", talte Hans Kruse om det, at være barn af efterkrigstiden. Krisen havde sat sig spor, som det tog mange år at udviske. Det var nogle af disse spor Hans Kruse havde oplevet som barn i storbyen København.

Sammenkomsten, som fandt sted i det allersmukkeste forårsvejr, afsluttedes med at synge alle fire vers af "Det er et yndigt land".

Således forløb i store træk dette folkelige møde, som nok var en stor kontrast til femten millioner kroners lysstrålen længere vestpå.

Forskellen var bl.a., at mødet her lykkedes, medens lysstrålen til dels mislykkedes.

Kære Søn!

Brev fra Johannes Keller

Af Poul Keller

Den Tid er nu kommet, at du skal vandre ud blandt Fremmede, og selv sørge for din Fremtids Vel. Hidtil har du staaet under dine Forældres kærlige Tilsyn og Pleje, der nu bliver dig paa en Maade unddraget, og du maa selv have Opsyn med dig og dine Handlinger og vil dig Held os Alle! Om du bevarer det samme Skyld- og Brødefri Hjerte til din sidste stund på Livsrejsen, Som du nu forlader dine Forældres Huus med. Med inderlig Taknemmeligheds Følelse til den evige kærlige Gud og Fader! vil du altid takke ham for, at han gav dig en sund og lys sjæl, der bor i et sundt og vel-skabt Legeme, og kære Søn hvor meget har du ikke forud af Kundskab og Dannelse for dine jævnlige, og han gav dig desuden den evige Gode, der lod dig fødes af Forældre hans Godhed skænkede Evne til at lade dig lære meget - og dette algede Væsen vil du derfor aldrig glemme hvad du er skyldig - nemlig Tak og Tilbedelse. Hold ved hans Ord og Vej og glæd derved dine Forældre, hvis huuslige Lyksalighed vist stedse vil være dig dyrebar og kjær Erindring. Dine Kundskaber og

Oplysning er saadan, at du ved, hvad du skylder din Skaber og disse Medmennesker, bliv stedse god og bevar en varm og uskadt Samvittighed, lov Gud og dine Forældre det nu i Adskillelsens Øjeblikket og hold Ord. O! da vil du stedse fornøjet og tilfreds kunne gå frem ad Livsbanen, og i alle Livets Storme staa fast som en Klippe.

Vær redelig, oprigtig og retskaffen i dit Kald mod dine Foresatte, der nu bliver dig i Forældres Sted, søg ved hver Lejlighed deres Fordel og Bedste paa retfærdig Maade. Vær oprigtig mod dem og alle Mennesker og svar enhver vel. Vær altid beskeden, men aldrig næsvis eller paatrængende. Indgaar du Venskab med nogen, da prøv for Alting se Personens Karakter først, og finder du samme tvetydig eller moralsk fordærvet, da afhold dig fra dem, de vil blive dig til Fordærvelse. Bliver du derimod overbevist om en Retskaffenhed der haver Sædelighed og Moralitet til Formål, vil saadant Venskabsforbindelse blive dig til Lærdom og Nytte.

I de uskyldige Fornøjelser, som dig kunde forundes, vær stedse

maadeholden, thi Gud den allerkjærligste Fader gav os at nyde Livet men aldrig at misbruge. Elskede Barn, vogt dig stedse for 3 Ting nemlig Vin, Spil og Fruentimmere, thi alle Tidens Erfaring har stadfæstet, at Udsvævelser deri, har for-dærvet saadanne ulykkelige, baade til Sjæl og Legeme.

Vær stedse opmærksom paa dig selv og dine Handlinger, og din Samvittighed vil da være din Rette-snor, du kan glemme Verden og alt omkring dig, men glem aldrig dig

I Keller-slægtens eje findes en omfattende samling papirer, som stammer fra Johannes Keller. Han var ejer af Kauergård, sognefoged i Thorning - foruden at være en nær ven af Steen Steensen Blicher. Det var også ham, der nedskrev Blichers afskedsprædiken i Thorning.

Johannes Kellers søn Christen

selv.

Og nu min Søn gaa med disse faa og velmente Lærdomme din Bestemmelse i Møde og Guds velsignelse og dine Forældres Ønsker Ledsage dig.

Din ømme og kjærlige Fader
J. Keller

Thorning, 23. Maj 1825

Til min Søn C.B. Keller i Anledning af det Faderlige Huuses Forladelse for at gaa til Kjøbenhavn i Handelslære.

Bach blev født 1. februar 1811, konfirmeret 17. april 1825 - af Blicher - og kom derefter i handelslære hos C.L.Berg i København.

Optegnelser af Johannes Keller har været bragt i Årsskriftet 1987. Udskriften er foretaget af Poul Keller, et tipoldebarn af Johannes.

En uregerlig fæstebonde fra Iller

Af Kristian Kongensgaard

Peder Pedersen Roe, der levede i Iller, Grønbæk Sogn, i 1790erne og var fæstebonde under Allinggaard, synes ikke at have været nogen omgængelig mand. Mange stridigheder, som opstod mellem ham og hans omgivelser, endte i Lysgaard-Hids Herreds ret, hvis gamle protokoller derfor kom til at indeholde adskillige vidnesbyrd om, hvad Peder Roe ved sin optræden tid efter anden blev indblandet i.

Engang havde han således, da Peder Andersen ville hente et læs sand i den sandbanke, hvorfra de Iller bymænd plejede at forsyne sig, indfundet sig og med magt frataget Peder Andersen hans hestes seler og tømme, som han tog med sig hjem. I foråret 1795 havde han opstemmet Roe Bæk for derved at forbedre sin høavl, men uden at tage hensyn til at vandet kom til at gøre skade på Mikkel Andersens eng. Denne indstævnedede naturligvis Peder Roe for retten, og de udpegede synsmænd vurderede skaden til 26 skippund hø. Som sagfører havde Mikkel Andersen taget forvalter Reinert på Allinggaard, der også drev en ret omfattende virksomhed som prokurator. Da Reinert var godsets ridefoged, er det sandsynligt, at Peder Roe som fæstebonde kan være

kommet i et spændt forhold til denne, forinden ovennævnte sag opstod.

Om kap over heden

Den 6. februar 1796 om eftermiddagen kørte Peder Roe hjem fra Viborg, hans søn Peder var kusk, og imellem dem i agestolen sad Mads Nielsen Gjørtler fra Døssing, en mand der som Peder Roe var temmelig hjemmevant i Lysgaard Herreds Tingstue. Da de kom til milepælen oven for Skaber Bro (Rinds-holm), hvorfra man regnede at være tre fjerdingvej til Viborg, opdagede de, at en vogn nærmede sig på landevejen bag dem, og da afstanden tillod det, kunne de se, at forvalter Reinert sad på vognen, kusken var aftægtsmand Jens Mikkelsen Kongensgaard fra Grønbæk. Peder Roe var straks klar over, at han nu havde en lejlighed til at drille Reinert. Landevejen var som vejene dengang af forskellig beskaffenhed, men gennemgående dårlige. Hvor den var indkastet, var den ca. 16 alen bred, så der her kunne køre fire vogne ved siden af hinanden, andre steder, f.eks. over Rinds Hede, var der kun et vejspor oppe i lyngen, hvilket gjorde det vanskeligt eller helt umu-

ligt at overhale en vogn, der kørte foran. Det benyttede Peder Roe sig nu af. Gennem Pindhus skov var der kun et spor, og forvalter Reinert måtte holde sig bagefter.

Da de kom op på Rinds Hede, forsøgte Jens Kongensgaard at køre forbi, men da vognene var på siden af hinanden, sagde Peder Roe: "Lad mine fugle flyve," og nu satte hans heste i galop, så den anden vogn ikke kunne følge med. Dette gentog sig nogle gange, og stadig med samme resultat, når vejen samlede sig i et spor, var Peder Roe foran og kunne bestemme farten, hvilket vil sige, at han kørte ganske langsomt, og ridefogeden måtte holde sig bagefter i samme tempo. Da vognene igen var på siden af hinanden, spurgte Reinert sin kusk, om ikke han kunne køre den karl ud. Jens Kongensgaard stod op i vognen og piskede på hestene, idet han bandede Djævelen annamme sig om han kunne, men heller ikke Peder Roe kunne holde sin mund under denne spændende kapkørsel og tilråbte Jens Kongensgaard (eller Reinert): "Kan du ikke køre mig forbi, kalder jeg dig Sk.... og æstimerer dig ikke med en l..." Endnu synes Reinert at have holdt på værdigheden, men da de var forbi Højbjerg Mølle og på Elsborg Mark, rejste Reinert sig op i Vognen, truede med sin Pibe efter Peder Roe, idet han sagde: "Vil du lade mig køre forbi knægt." Det ville Peder Roe imidlertid ikke, og man kan tænke sig hans triumf, da han før forvalteren svingede ind foran Ans Kro.

Rettens mening

Ikke længe efter lod forvalter Reinert Peder Roe indstævne for retten, fordi han på vejen fra Viborg havde hindret i at køre ham forbi, og betegnet ham med uanstændige og skammelige talemåder, da Reinert i høflige vendinger lod ham forstå, at det ikke var hans lejlighed at køre så langsomt.

Også Peder Roe indgav en erklæring, hvori han fremstillede sagen således, at: den fattige mand: ikke havde kunnet få lov at færdes på Landevejen uden trusler fra: den rige mand: Forvalter Reinert. Videre hedder det i hans (muligvis selvskrevne indlæg): Jeg var fæstebonde, før han blev foged, og jeg håber at være det, når han har udtjent... Rygtet siger, at sagen skal gå til Højesteret. Således vil Reinert holde ud med mig, hvorover Jeg er såre bekymret, da jeg desforuden, ugefær fra samme side, er trykket af så mange andre processer, hvoraf en er i Højesteret og derfra venter stævning i en anden. Men det forsyn som altid vågede over mig og mine, har jeg den højeste tillid til fremdeles vil skåne mig, at mine store fjenders onde anslag ikke lykkes imod mig. Og jeg er glad, at jeg ved, at enhver ond gerning bliver straffet, men jeg var gladere, når mine fjender og ville drage det til eftertanke, at de skal dø og stå til ansvar for deres handlinger for den som er alles dommer. Jeg agter ikke at tilspørge noget vidne i denne sag, men så snart tingsvidne er sluttet, skal jeg, så svært det end falder

mig, der har et Hus fuld af uopdragne børn, contrabegegne denne sag, og jeg tvivler ikke på, at gud vil opvække højnødige mennesker til at understøtte mig mod Reinert, der er ubetænksom nok til at lade sig bruge som redskab imod en allerede fortrængt mand.

Iller den 27. februar 1796.

Når det formodes, at Peder Roe selv har skrevet ovenstående indlæg, der trods de medynkvækkende vendinger præges af en vis selvsikkerhed, er det fordi det ses, at han ved en senere lejlighed optrådte som sagfører i Lysgaard Herreds ret, ligesom han gennem de mange Processer, han førte, vel havde samlet visse erfaringer.

Han fik gang på gang ved lov-medholdige spidsfindigheder sagens afgørelse udskudt, til ærgrelse for Reinert. Endelig den 14. august 1797 kunne dommen afsiges. I det omstændelige protokollat gøres nøje

rede for såvel sagens opståen som dens langtrukne forløb. Dommeren synes ikke at have fundet noget egentlig strafbart i selve kørselen, da Peder Roe ikke efter lovens bogstav var forpligtet til at afpasse sin fart efter nogen anden vejfarende, derimod: Peder Roe i Iller bør for de af ham mod Forvalter Reinert den 6. februar 1796 brugte fornærmelige og fortrydelige udtryk bøde til Grønbæk Sogns fattigkasse 6 Rdl. og betale Forvalter Reinert 5 Rdl. i sagsomkostninger, men i øvrigt bør parterne for hinandens tiltale fri at være. Peder Roe bør for sagens ophold betale til Grønbæk Sogns fattigkasse 10 Rdl.

Peder Roe beboede på den tid en Gaard i Skovsborg på Palstrup mark. I 1798 om sommeren flyttede Reinert fra Allinggaard til Ans, hvor han fortsatte sin virksomhed som prokurator, også fremdeles for Fischer, der ikke så sjældent havde retssager løbende.

Lemmerne klager

Af Hans Kruse

Fattiggårdene kom til sognekommunerne fra 1860'erne. Det var forsørgelses- og arbejdsanstalter, hvor lemmerne så vidt muligt skulle arbejde for føden. Alligevel var fattiggårdene dyre at drive, og de blev uhyre omstridte. Klientellet, som det hedder med et moderne ord, var meget sammensat: en skønsm blanding af fattige og syge - børn og åndssvage - gamle og arbejdssky.

Til daglig ville sognets beboere nødig belemres med lemmerne, og derfor lå fattiggårdene oftest isoleret. I Thorning sogn havde man i en kort periode 1870-71 fattiggård på Sangildgård, den fjernest mulige afkrog mod vest i sognet. Men det var alligevel for afsides: to af tilsynets medlemmer havde over 1 mil derud. Efter afstemning på et offentligt møde om sagen blev gården solgt.

I efteråret 1880 købte sognerådet i stedet tæt nord for Thorning gården Ilkum; i handelen indgik besætning og redskaber. Stuehuset eksisterer endnu - ombygget og forkortet. Omkring 1910 blev også denne fattiggård nedlagt. Men andre var mere sejlvivede; de sidste forsvandt efter K. K. Steinckes socialreform i 1933: alderdomshjem overtog efterhånden deres funktioner.

Den følgende klagesag giver i glimt indtryk af lemmernes tilværelse på Thorning Fattiggård omkring 1889. Fattiggårdenes dårlige rygte har nok haft betydning for myndighedernes reaktion.

"Fattiggaards Tilsyn"

Ved sognerådsmødet i Thorning den 17. januar 1889 blev der valgt tre nye medlemmer til "Fattiggaards Tilsyn", og fem dage senere mødte de op på Ilkumgaard for at foretage deres første besigtigelse. I protokollen for fattiggårdens drift blev indført følgende:

"Besætningen fandets bestaaende af 2 Heste af Alder 4 Aar, 9 Køer, 1 Kvie, 3 Kalve, 7 Faar og 2 Svin. - De to Grise skal fare i løbet af Marts Maaned. Besætningen fandtes i det hele at være i taalelig Fødestand. Fattiglemmernes Antal bestod af 16, hvoraf 5 var ukonfirmerede Børn. - Forøvrigt fandtes alt i det hele i god Orden. - Det bestemtes at selge Fattiggaardens Heste og købe et par andre i Stedet for. Thomas Jørgensen, Fr. Bertelsen, Rasmus Rasmussen."

Nogenlunde sådan lyder beretningerne i denne protokol: Der bliver ikke oplyst meget om forholdene på fattiggården. Tilsynsmændene var

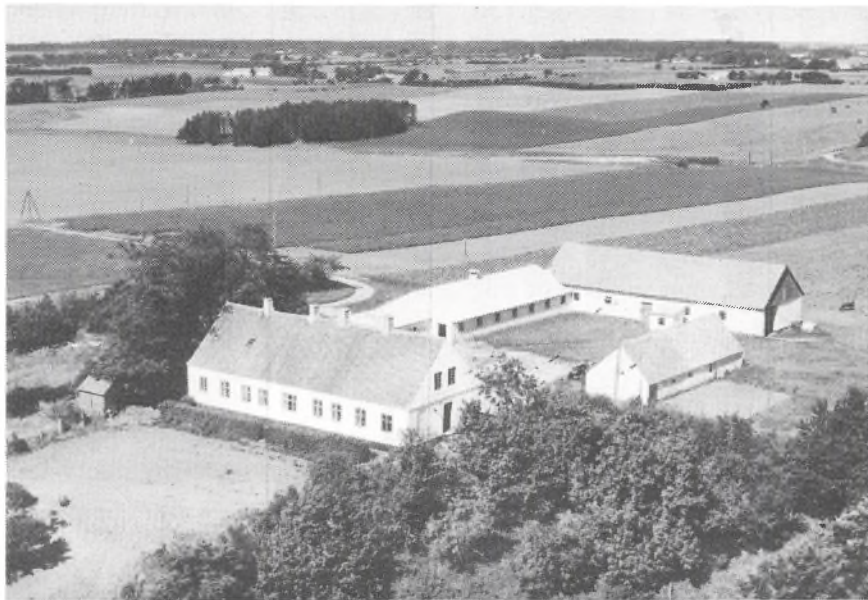
bønder fra sognet, og det var landbrug de havde forstand på. Man gav sig ikke af med at beskrive fattiglemmernes tilstand eller forklare, hvorfor de var indlagt.

Men til alt held for eftertidens viden om fattiggården var tre af lemmerne meget utilfredse. De lavede en klage og fik Martin Rasmussen, søn af posten i Thorning til at omskrive den. Kladden er nylig indleveret til Blicheregnens Museum. Den lyder ordret således:

*Thorning Fattiggård
den 10. Februar 1889*

"Herved bede vi bønligt om Hr Stiftamtmand at de vil tage dem af

vore daarlige Omstændigheder og skaffe os en anden Bestyrelse, thi denne Bestyrelse er ikke denne Plads værdig Manden er imellem Treds og halvfjersinstyve Aar og yderst ubegavet og Konen lige Maade,¹ Jeg hvis Navn er Kresten Knudsen² er lammet baade paa Hænder og Fødder og har 8 Huller paa mine Ben mine Tær ere sammen Trukne oven paa hinanden og Huller imellem dem paa den højre Fod. Her er kun en paa Gaarden der kan give mine Ben den tilbørlige Behandling,³ og dog har jeg døjet meget; snart i to Aar; thi hende som passer mig er dog ikke saa fuldkommen rigtig men lider noget paa sin Forstands Evne, et Barn har hun faaet for got to Aar

Ilkumgård omkring 1960. Sydsidens ni vinduer og de fire skorstene vidner om, at der har boet mange mennesker. Luftfoto af Sylvest Jensen, Hillerød. Nu på Blicheregnens Museum.

siden⁴ hvilket har været en stor Byrde for mig efter min Omstændighed, men dette kom jeg dog over med Besvær men nu stunder der snart en Tid til at hun skal have en igjen, og det er ingen let sag for mig efter di vi ingen Bestyrelse har der kan tage sig noget af daarlige Omstændigheder. Hvorfor vi beder dem endnu engang bønligt Hr Stiftamtmand at tage dem af vore daarlige Omstændighed og skaffe os en anden Bestyrelse. De tre Mend vi har haft som Tilsynskomite i de tre sidste Aar nemlig Niels Madsen, Rasmus Pedersen og Rudolf Brejner,⁵ har ikke taget sig noget af vores Omstændighed endskønt jeg har talt med Niels Madsen⁶ om det var hans Agt at denne Bestyrelse skulde blive her til næste Aar, saa svarede han og sagde "Ja, at Sogneraadet havde ikke noget imod Bestyrerens at sige og det kan ikke nægtes thi naar de kommer bliver de trakteret paa det venligste af det beste Huset formaar, og det ikke allene om Dagen men ogsaa om Natten til visse Kloksletter, og gjøre Lemmerne Uro og mig for Esj der har Uro om Dagen i mine Ben og kan best sove paa førstningen af Natten. Den Stue som er anrettet til Arbejstue maa ikke benyttes dertil men bliver brugt som Gæsteværelse til Sogneraadet naar de ere forsamlede, som det ogsaa træffer sig de ere i flere Dage. Al Kartning, spinden og vinden Garn, maa da foregaa inde i deres Soveværelse eller i den almindelige Spiseværelse, En gammel Kone er her som gaar ved Krykke og som

udfører det meste af den slags Arbejde, og naar det saa hender at hun vinder sort hjemmefarvet Garn,⁷ som ligger en tyk lag Støv baade paa Gulvet og rundt omkring i Soveværelset, da er det ikke godt for Sundhedstilstanden for de smaa Børn som ofte ere i Seng under Arbejdet. Da jeg paa grund af min daarlige Omstændighed aldrig kan komme ud i det frie, og under Tiden ønsker min Ventil oplukket for at faa friks Luft,⁸ da er det ikke heldigst, thi vi har en lille Plantage, der grænser tæt op til den væstre Ende af Stuebygningen, og som er ufremkommelig af Menneskelig Urenhed der paa nær Hold nærmed sig Døren. Vil har vi Latrinbygninger,⁹ men som forresten ikke dertil bliver afbenyttet og lukker jeg Vinduet op paa den anden side da er det ligeledes thi ud fra denne Side kaster Lemmerne fra et Kammer deres Urin ud om Natten paa Grund af at de ikke kan faa det dertil fornødne Urinpotter. Nu til første April har vi haft denne Bestyrelse i to Aar, og i den Tid har vi ikke mere end en Gang faaet friskt Halm i Sengen, i min Sovestue blev der ikke kalket i fjor før efter Høst, hvilket ikke var meget Sund for mig og mine med Saar bedækkede Been at sidde inde for aabne Døre og Vinduer i medens Kalkningen foregik, et lille umyndig Barn en Datter af den Kvinde der passer mig blev af Dogteren anornet i fjor da det var syg 4 Flasker Migstur og Levertran, da den havde faaet een Flaske fuld begyndte Barnet at blive rask, og den gamle Bestyrer sagde da, at den

ikke behøvede mere det var blodt for at Dogteren vilde tjene Penge, men nu faldt Barnet i Engelsksyge, og saa begyndte Bestyreinden at kvaksalvere det med koldt Vand. En underjordisk Kjælder bliver afbenyttet som Arest en Kvinde har været sat derned, og maatte gaa med de bare Strømpefødder paa den Tegnstensbelagte Gulv, ligeledes et Mandfolk har været dernede,¹⁰ begge lidende paa deres Forstans vegne. Han blev sat derned om Formiddagen Kl 10 og kom ikke ud før den næste Dags Morgen skulde det ske ved Vintertid, var den paagjeldende udsat for at fryse ihjel, da der ikke er noget af nogen Slags at ligge paa. Hvorfor vi spørger dem Hrr Stiftamtmand hvor vidt det er Ret? Jeg hvis Navn er Kresten Bering,¹¹ blev syg i Vinter, og bad Bestyren om at hente Dogteren men han sagde at han ikke maatte hente Dogter uden Sogneraadets Tilladelse jeg laa da og led i flere Dage inden Dokteren blev hentet, som ærklærede da, at jeg havde faaet Brokskade. - Den dertil bestemte Ligstue er bleven afbenyttet til en Slags Hønsesus og senere til opbevaring af Kartofler, Bestyreren har udskjerldt sin Kone for en So i Lemmernes Paahør som kan bevidnes af mig Andreas Jensen¹² formedelst Madens Tillavning og det kan heller ikke benægtes, thi hvad dens Tillavning angaar da er den ofte daarlig, og hvad Fnæt og andet Krybende Utøj angaar da ses det ikke saa nøje af denne Bestyrelse og her er mange bedagede Folk paa Gaarden og Resten lider paa

Forstansvegne og da vi ingen Bestyrelse har der kan tage sig noget af de Daarlige Omstændigheder saa bede vi dem Hrr Stiftamtmand indnu en Gang Bønligt at tage Dem af vores Sag og skaffe os en anden Bestyrelse. Kresten Knudsen. Omskrevet af Martin Rasmussen, Thorning pr Kjellerup."

Sagens gang

Klagen blev indsendt til stiftamtmanden i Viborg Jacob P. A. Skrike og findes nu med sagens øvrige dokumenter i Landsarkivet. Amtmanden lod sig nemlig ikke påvirke af det ubehjælpsomme sprog. Han tog sagen alvorligt, sendte allerede 12. februar klagen til sognerådet og bad om en udtalelse: "Sogneraadet vil forstaa, at Klagen er af saa alvorlig Beskaffenhed, at der vil udfordres en nøiagtig og paalidelig Redegjørelse, der kan staa sine Prøve ved en eventuel Undersøgelse af Forholdene paa Fattiggaarden."

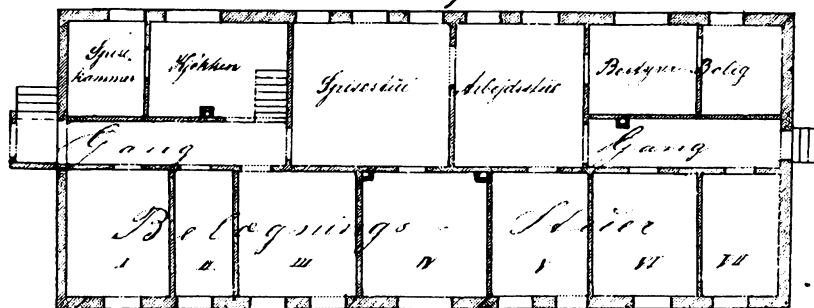
Svaret fremgår af sognerådsprotokollen fra mødet den 25. februar: "Fremlagt klage fra Fattiglemmerne Kresten Knudsen, Peter E. Hansen og Andreas Jensen over Fattiggaardens Tilstand og Lemmernes Betjening - Svarer at man anser Fattiglemmernes Forplejning og hele Tilstand for god og forsvarlig og bedre end Reglementet fordrer."

Dette tilfredsstillende åbenbart ikke amtmanden, der nu udbad sig en erklæring fra sin gode ven herredsfoged - det vil sige dommer og politimester i samme person - Chri-

Thorning Fattiggård

Plan af Hovedbygningens

Grundlag

Politisergent L. Poulsens plantegning af Thorning Fattiggård, 12. marts 1889. Bygningen målte ca. 23,5 x 10 m. Arresten lå under stue nr. IV. Tegning i Landsarkivet for Nørrejylland.

stopper Krabbe i Kjellerup. Og så drog en patrulje bestående af sergent L. Poulsen fra Gendarmeribistationen i Kjellerup og ubereden gendarm N. S. Helstrup til Thorning den 6. marts og igen den 9. Med omhu blev deres rapport gjort færdig den 12. marts. Den fylder i alt 15 1/2 side i folio, inklusive kopi af fattiggårdens reglement. Rapporten indeholder yderligere tre opmålingstegninger af fattiggården med udlægerne.

Gendarmernes undersøgelse

I 14 punkter har de to gendarmere gennemgået klagen. De har gået Kresten, Peter og Andreas nærmere

på klingen og samtidig spurgt de øvrige lemmer om deres opfattelse. Bestyrerne Laust og Marie Kirstine fik også lejlighed til at forsvare sig.

Angående uro og traktering forklarede de tre klagere: "... at der dermed kun er hentydet til, at Sogneraadet holder sine maanedlige Møder paa Fattiggården og da altid faar noget at spise og at disse Møder særlig naar Skatteligningen lægges ofte holdes 2 å 3 Dage i Træk og undertiden varer til over Midnat, det er dog ikke saa meget Sogneraadetsmedlemmerne der kan høres af Fattiglemmerne som Bestyrerens Hustru og Tjenestepige, der ved at gaa ad Gangen til Kjøkkenet vække disse. Bestyrer Thomsen erklærede

hertil, at han kun trakterede Sogneraadet som af det ønsket og at et Møde en enkelt Gang havde været til over Midnat, der var ogsaa en Gang efter Sengetid bleven hentet Mad i Kjøkkenet til Sogneraadet."

Gendarmerne undersøgte, om arbejdsstuen blev anvendt efter sit formål: det gjorde den ikke, men det var efter ønske af lemmerne.

Den gamle kone Kristine Jensen havde ikke bemærket, at det kunne skade nogen at vinde hjemmefarvet garn; desuden var det kun foregået én gang.

Latrinerne blev nok benyttet efter deres formål; men nogle lemmer vilde helst "lave urenlighed" udenfor.

Problemet med den manglende natpotte skyldtes, at en var gået itu. De to voksne og tre børn på værelset havde derefter i nogen tid måttet klare sig med kun to pletter; de blev om natten tømt ud ad vinduet.

Sengehalmen var der uenighed om. Formentlig har den ikke været skiftet mellem den 1. april 1887 og efteråret -88, men dog suppleret. Ved gendarmernes besøg var halmen frisk.

Om kalkningen indrømmede Kristen Knudsen, at han huskede fejl, den fandt sted i begyndelsen af høst.

Da læge Barfod fra Kjellerup tilså Nielsines datter og ordinerede medicin, skete det uden om bestyreren og tilsynet - sygdommen var altså ikke anmeldt. At lægen ikke blev tilkaldt, da barnet så "faldt i engelsk syge", undskyldte bestyrerinden med, at hun først antog, der ikke var andet i vejen, end at dets

moder plejede det for dårligt.

Arresten fik patruljen også forevist. Der var 3 alen til loftet, teglstensgulv, et jernvindue med seks ruder, men ingen møbler - de indsatte fik en stol at sidde på. Arresten havde på et par år været benyttet to gange: Nielsine blev indsat efter et skænderi med bestyrerens kone, og Peter Folger, "Døv Peter", havde i september været der fra 10 formiddag til 6 morgen på grund af "beruselse og spektakler". Indsættelsen var sket efter ordre og i nærværelse af to sognerådsmedlemmer, hedder det i rapporten.

Om Kristen Sørensen Bjerring, der havde brok, men måtte vente på lægen fra fredag morgen til mandag morgen, forklarede bestyrer Thomsen, at lægen kun måtte hentes med sognerådets tilladelse, uden i påtrængende tilfælde. Og man havde ikke kunnet vide, at det var alvorligt - patienten havde heller ikke selv vidst, hvad han fejlede.

Ligstuen blev forevist, men var nu tom. I fjor havde en høne ruget derinde, og der havde været hensat kartofler.

Eneste anke over maden - fra 4 af lemmerne - var, at grød og vælling under tiden havde været kogt temmelig lidt; men i den senere tid havde det bedret sig.

Om bestyreren havde skældt sin kone ud for en so, får stå hen. I hans gengivelse var situationen, at bestyrerinden serverede udkogte kartofler. Hertil havde han ikke sagt: "Gå væk med det, din so," men derimod: "Lad os få noget

andet, dette her ligner svineføde." - "Han syntes forøvrigt ikke Fattiglemmerne havde Grund til Klage, fordi de blev fri for Mad, der var sket Uheld med ved Kogningen."

Fnat og utøj havde der været 5-6 tilfælde af i vinterens løb, men når det blev sagt til bestyreren, blev der foretaget en rensning, som det kaldes. En gang havde man først troet, at det var røde hunde, og det varede derfor noget med lægebehandling.

Det er selvfølgelig en svaghed ved forhøret, at den bebrejdelserne mest rettedes imod, allerede kendte klageskrivelsen. Og at alle parterne var til stede på én gang, fik måske nok nogen til at dæmpe deres utilfredshed. Efter moderne begreber er det altså ikke nogen ideel afhørings-situation.

Krabbes kommentarer

Rapporten sendte herredsfogeden til Viborg allerede den 13. marts. Og han lagde sin egen konklusion til, nemlig at beklagelserne i det store hele ikke var begrundet, og at der altså slet ikke var grundlag for at fjerne bestyreren.

Men trods alt burde man dog tilkendegive sognerådet:

at møder på fattiggården bør ikke vare længere end til sædvanlig sengetid

at tilkaldelse af læge bør kunne ske hurtigere, uden at spilde tid på at afvente tilladelse fra tilsynet

at arbejdet skal foregå på arbejdsstuen

at disciplinær arrest kan kun anvendes

efter indhentet samtykke af politimesteren

Til sidst i sin indstilling nævner Christopher Krabbe, at han den 3. december 1888 uanmeldt inspicerede fattiggården og fandt upåklagelig orden og renlighed, og der var ingen klager fra lemmerne over deres behandling.

Sognerådet skulle altså ikke have hele vurderingen forelagt, men kun tilrettevisningen. Et udmærket middel til tydeligt at markere, at der var myndigheder på et langt højere niveau end sognerådets.

Det blev stort set Krabbes sammentrag, amtmanden sendte til sognerådet, som for sin del lovede at installere kakkellovn og lægge bræddegulv i arresten. I fattiggårdens regnskaber kan man ikke se, om det faktisk skete - ærgerligt nok. Fattiggårdstilsynets protokol har dog en påtegning: "Forevist til Eftersyn 4/5 1891, Christopher Krabbe". Han havde ingen yderligere kommentarer og det markerer nok afslutningen på sagen.

Livet går videre

I 1824 var indført et forbud mod, at personer under fattigforsørgelse giftede sig uden fattigkommissionens tilladelse - et princip, der først blev ophævet i 1933. Resultatet var selvfølgelig en del ugifte mødre, blandt dem måske Nielsine Simonsen, som passede Kresten Knudsen; hun nedkom den 21. marts 1889 med drengen Niels Christian Knudsen Simonson. Drengens mellemnavn kan an-

tyde en forbindelse til Kresten. Jordmoderforretningen kostede fattiggården 5 kr. Faddere ved dåben allerede den 31. marts var fattiggårdens bestyrerpar Marie Kirstine og Laust Thomsen, husmand Rasmus Rasmussen fra tilsynet og snedker Jens Christian Espersen, Thorning. Det kostede i dåbsoffer til præst og degn hele 4 kr. plus 35 øre i drikkepenge samme sted. Året efter rejste Nielsine fra anstalten med sin pige; men hun efterlod den spæde. Han blev sat i pleje i Thorning den 1. maj 1891.

Tre dage efter fødselen blev der på fattiggården købt for 75 øre sigtebrød til nogle syge, som man ofte gjorde. Blandt dem har Kresten Knudsen nok været - for han døde denne dag, 45 år gammel, og blev begravet ved samme lejlighed, som Niels Christian blev døbt. Regningen fra ligsynsmændene var på 2 kr, fra Gravkassen 4 kr., og ligtøjet kom til at stå Fattiggassen i 5 kr. Om den pludselige bortgang af fattiggårdens mest besværlige beboer blev fejret med brændevin vides desværre ikke. Rationen til lemmerne ved begravelse på fattiggården var ellers 3 potter brændevin til 90 øre.

Sognerådet og tilsynet følte sig tilsyneladende ikke ramt af kritikken. Men måske var det en udløber af sagen, at der i april 1891 begyndte et nyt bestyrerpar ved Thorning Fattiggård.

Noter:

1. Laust Thomsen født 1828, gift

med Marie Kirstine Rasmussen født 1840; bestyrerpar fra 1. april 1887. Med deres to drenge på 9 og 12 år boede de på fattiggården.

2. KK var 45 år. Havde også boet på fattiggården Sangildgård.
3. Ugift pige Nielsine Simonsen, 32 år og fattiglem.
4. Ane Johanne Katrine Simonsen, født på fattiggården 10. oktober 1886.
5. Sognerådsmedlemmer.
6. Formand for sognerådet.
7. I regnskaberne forekommer ofte posten: "Farve til Uld."
8. Fra Indenrigsministeriet var det anbefalet, at der til hvert værelse var en friskluftventil foruden vinduet.
9. Lå mod vest sammenbygget med laden.
10. I Fattiggaardstilsynets Protokol står under den 28. september 1888: "Møtte undertegnede efter Opfordring af bestyreren her paa Fattiggaarden for at straffe Fattiglem Peder Følger for Drukkenskab m.v. og den bestemtes at Diktere ham Fængsel i 24 Timer." Peder Vilhelm Følger var født 1835 og næsten helt døv; han kaldtes også Døv Peter".
11. KB var født 1820. Han havde tidligere været på Sangildgård med kone og to døtre.
12. HAJ født 1830, enkemand.

Artiklen har tidligere været bragt i P.S. 1 - En hilsen til Peter Seeberg. 1993

Efterskrift vedrørende Palstrup

Af Henry Kjær

Under henvisning til en artikel om Palstrup i sidste årsskrift har jeg følgende kommentarer om to af herregårdens ejere.

Den første er Hans Jepsen Gundorph, og jeg omtaler ham ikke, fordi han var noget pragteksemplar, for han var - så vidt ses - noget af en kæltring og en rigtig godsslagter. Navnet Gundorph tog han efter den landsby, hvor han var født, Gunderup, som han germaniserede til Gundorph. Gunderup ligger i Orre Sogn, 13 km sydøst for Varde. At han her var født i ringe kår, fremgår af fæsteprotokollen for Ribe hospital (1719-1792). Her står skrevet følgende 5. november 1720: "Fæste til Jep Nielsen (Gundorphs far) af Gunderup dend ringe 1/8 partgaard eller Boel ibm. Staaende for Hartkorn 6 Skp., 2 Alb., som Niels Nielsen (sandsynligvis Gundorphs farfar) sidst i Fæste hafde og fradøde."

Af Aarre kirkebog fremgår det, at han blev døbt i 1744, og navnet Hans fik han efter en broder, der blev døbt i 1740, men døde kun 6 uger gammel.

Om Hans Gundorph skriver Oluf Nielsen i "Historiske Efterretninger om Malt Herred", at han for en betaling på 5.150 Rdl ifølge købe-

kontrakt af 10. januar 1772 af Frederik Lautrup, tidligere Estrup, men nu boende i Skanderborg, fik overdraget skøde på Skodborghus med "Hovedgaardstakst 13 Tdr. 7 Skp., 2 Fdk, 1 Alb. med herunder liggende Lukas Grue og Skallevad og Vejen Kirketiende med Kaldsret." Mens Gundorph ejede Skodborghus, skal han have opkastet skeldiget mod Vejen Mark. Han begyndte ved Skibelund, hvorfra han lod det gå i lige retning mod Andst Kirke, men da han derved gik ind på andres marker, blev han tvunget til at give diget flere knæk mod syd. Til Gården "Lukas Grue" købte han i 1784 et stykke af Bispeengen, og desuden købte han et andet engareal syd for Kongeåen for at bygge en ålegård der.

I 1784 købte Hans Gundorph Sønderskov i Folding sogn for 30.000 Rdl. Det er naturligt at spørge om, hvor han har fået de mange penge fra. Oluf Nielsen betvivler hans hæderlighed og skriver bl.a.: "Man fortæller mange lidet hæderlige Ting om Hans Gundorph, som dog maa staa ved sit værd. Saaledes skal han engang have væddet med nogle andre om, hvem der kunde skrive sit Navn smukkest med tilbundne Øjne, og

nogen Tid efter foreviste han en af Deltagerne et Gældsbevis, som han ved hin Lejlighed havde underskrevet med de andre som vidner!" Det har dog nok alligevel knebet med økonomien, - Skodborghus blev i 1786 solgt til toldkontrollør Mikael Møller, og på Sønderkov frasolgte han næsten alt godset og nogle parceller af hovedgården.

Resten af Sønderkov blev solgt i 1793, hvorefter Hans Gundorph havde kapital nok til at købe Palstrup. Her blev, som omtalt, alt bøndergods frasolgt og størsteparten af hovedbygningerne nedrevet, hvorefter han, da han var blevet udnævnt til kammerråd, solgte den reducerede herregård i 1799. Året forinden havde han dog købt hovedgårdene Refsnæs i Korndrup sogn og Dragsgaard i Bælum sogn. Dem nåede han dog kun at slagte i begrænset omfang, idet døden indhentede ham i 1801.

18. Marts 1796 blev der holdt et stort bryllup på Palstrup, da Hans Gundorphs datter Maren blev gift med exam.jur (karakter ej ubekvem) Hans Juul Glud, søn af ejer af Jensgaard, sen. kancelliråd Jacob Glud. Denne svigersøn, der var ejer af Molgaard, Havbro sogn overtog i 1803 Dragsgaard.

Lidt positivt er der dog også at skrive om Hans Gundorph, idet han fire år inden sin død betalte for

altertavlen i Vejen Kirke, hvor der på den nordre side af korbuen findes gravmæle over to af Gundorphs børn, der døde mens familien boede Skodborghus.

Den anden af Palstrups ejere jeg ønsker at omtale er Heinrich Peter Kelter. Ifølge oplysninger fra Lysgaard-Hids Herreders politiprotokol blev herredsfogeden 20. marts 1840 kaldt til Palstrup, hvor ejeren havde ihjelskudt sig i et værelse på 2. etage ved at tage bøssen i munden. Han var kun 40 år gammel og blev en uge senere begravet på Højbjerg kirkegård.

Mærkværdigvis nævnes der ikke i kirkebogen, at døden skyldtes selvmord, noget der ellers altid oplyses.

Forinden var der samme år, 29. januar, fundet et dødt foster i voldgraven. Hændelsen er også beskrevet i politiprotokollen. Her står endvidere: "Pigen Juliane Marie Laursdatter ligger i seng sammen med Tjenestepige Karen Marie Christensdatter. Sidstnævnte blev syg om Natten og kunde om Morgen ikke gaa ned til malkning."

Begivenheden berørte egnens befolkning så meget, at man mente, at en kvinde spøger ved voldgraven om natten. Dog - at konkludere at de to dødsfald skulle have noget med hinanden at gøre, vil være at gå for vidt.

Høstgildet paa Avnsbjerg - igen

Sidste år bragte årskriftet en sang fra høstgildet på Aunsbjerg i 1934. Men der manglede en enkelt linie i 4. vers. Harry Wirenfeldt Olesen,

Silkeborg, har som ung arbejdet på Aunsbjerg; fra ham har museet modtaget et andet eksemplar af sangen, så nu kender vi hele verset:

- 4 Naar i Efteraarstiden vi mødes,
er den herlige Sommer forbi,
rige Tanker om denne da fødes,
om den Lykke, som da stod os bi,
og vi drømmer om de Sommeraftenstunder,
hvor de mange unge Hjerter slog i Takt,
da var glemt alle Dagliglivets Vunder,
og Gud Amor i Parken holdt Vagt.

Høstfesten i kornmagasinet på Aunsbjerg 1934 eller -35. Mange af deltagerne er omtalt i sangen. Billedet er venligt udlånt af Harry Wirenfeldt Olesen.

Museets årsberetning 1995

Af Peder Hjorth Jensen og Hans Kruse

Arbejdet på museet har i år været præget af nogle usædvanlige begivenheder og problemer. De er ikke alle løst, men foreløbig er der stort set grund til tilfredshed.

Ny museumslov

Et endnu uløst spørgsmål er kulturministerens tanker om en ny museumslov. Det har der været talt og skrevet meget om siden mødet på Nationalmuseet i februar. Som ordningen er nu, så stiller staten en række krav til Blicheregnens Museum og giver til gengæld et tilskud på 37% af museets øvrige tilskud: når kommunen giver 1 kr., så lægger staten altså 37 øre oven i. Systemet er indført for at tilskynde kommunerne til at højne standarden. Sådan mener vi også, det har virket her - i forbindelse med statsanerkendelsen af Blicheregnens Museum i 1991 kunne vi ansætte yderligere en museumsinspektør og på flere måder forbedre forholdene og udvide aktiviteterne, bl.a. i E Thueninghus. Dette system ønsker kulturministeren tilsyneladende nu ophævet.

Nye ordninger tegner sig: Lederen af Odense Bys Museer har således foreslået, at der fremover kun skal være ét museum i hvert amt med et statsligt tilskud. Om det her

i Viborg Amt ville blive Blichereg-nens Museum er usikkert.

Et andet forslag drejer sig om at oprette såkaldte "kultur-regioner": En gruppe kommuner eller måske et helt amt skal som bloktilskud have udlagt alle statslige kulturpenge - som én stor pose penge. Statstilskud, som i dag er øremærket til sådan noget som bibliotek, teater, musik og museum, skal fordeles helt lokalt. Man håber, at det vil få ideerne til at blomstre. Et treårigt forsøg starter pr. 1. januar 1996 i Salling-kommunerne, i Storstrøms Amt, Vestsjællands Amt og endnu et par steder. Fra museernes side frygter vi især, at dette vil føre til et mindre statsligt engagement.

Formentlig er den nye museumslov hermed udskudt nogle år.

Arbejdsministeren

En anden sag er derimod lykkeligt afsluttet.

I sommeren -94 oprettede museet en uddannelsesstilling for en person på arbejdsløshedsunderstøttelse: Gennem to år ville vi uddanne en museumsassistent. Da tilsagnet fra Arbejdsformidlingen om uddannelsesorlov i to år forelå, begyndte den pågældende 1. august. Museet skrev derefter til Arbejdsmarkedsrå-

det for om muligt at gøre denne ordning permanent, men derved blev rådet opmærksom på en fejl: der skulle være givet uddannelsesyddelse, ikke -orlov. For den ledige var der ingen økonomisk forskel, men det betød, at tilsagnet uden videre blev ændret fra uddannelse i 2 år til kun 1 år.

På museet ville vi ikke bare acceptere denne indskrænkning, og vi mente, at vi havde en god sag. Med støtte fra den pågældendes fagforening lykkedes det at interessere dels ombudsmanden, og dels arbejdsminister Jytte Andersen i sagen. Resultatet blev en fornyet behandling i Arbejdsmarkedsrådet, denne gang med et ja til to års uddannelsesyddelse.

Glad blev den kommende museumsassistent - og glade blev vi fra museets side.

Udstillinger

Fra februar til maj vistes udstillingen "Ting og sager". Her blev der vist - ud over indkomne genstande og arkivalier - hvordan et museum fungerer med indsamling, registrering og bevaring af genstande. I den forbindelse holdt museet på opfordring åbent magasin med to rundvisninger en søndag i marts. En halv snes gæster mødte op.

Sommerens udstilling var helliget Niels Blicher, digterens fader. Med udstillingen markeredes 200-året for udgivelsen af "Topographie over Vium Præstekald", dvs. Vium og Lysgård sogne. Flere artikler i årsskriftet her markerer ligeledes

begivenheden. Fra Thorning kom udstillingen til Viborg Stiftsmuseum, som Lysgård sorterer under. Cand. phil. Rie Henningsen var en hovedkraft bag udstillingen.

Den næste store opgave på museet er en renovering af magasinet over særudstillingsrummet - "laden". Der skal isoleres og indlægges varme og opsættes hylder. I mellemtiden bliver der et midlertidigt magasin i laden.

Den nye kiosk

En stor forbedring på museet er nu taget i brug. Vi har længe ønsket at forbedre indgangsforholdene og gøre entreen mere indbydende. Da ønsket blev forelagt for museumsforeningen vandt det straks tilslutning, og foreningen bevilgede 30.000 kr. til arbejdsudførelse.

For at kunne udvide kiosken var det nødvendigt at inddrage lidt af udstillingsarealet, men også her trådte museets venner til. Museumsforeningen købte en tuschtegning af Hans Smidth: "Hr. Søren slukker lyset nytårsaften" - indledningen til "En landsbydegns dagbog." Samtidig hjalp E Bindstouw-folk med købet af Rasmus Christiansens maleri "E Bindstouw". De to billeder udsmykker nu den nye væg ved kiosken.

E Thueninghus

Det gamle museumshus på Smedebakken gik i efterårsferien lidt ud over sin normale funktion som historisk værksted for skoleklasser. I fire dage var der åbent hus. Det

benyttede omkring 150 mennesker sig af. Der blev bagt i den store bageovn i haven, lavet mad på brændekomfuret, støbt rigtige tællelys, sat pilehegn og plantet pæretræ - kort sagt: nogle rigtige aktivitetsdage.

Husmandsbruget

Museet har en plan om etablering af et arbejdende husmandsbrug fra omkring 1950. Hovedideen er, at det skal være de besøgende selv, som udfører arbejdet og får jord under neglene og vabler i hænderne. Til at realisere projektet kræves ca. 2,5 mill. men den afgørende bevilling mangler endnu. Vi forventer at 1996 bringer klarhed om projektets gennemførelse.

Støtteforeningen "Husmandsbrugets Venner" har været meget aktiv i arbejdet. Bl.a. med et vellykket høslæt-arrangement hos Arne Thomsen på Thybovej. Vejrguderne var flinke, og i strålende sol fornøjede omkring et halvt hundrede mennesker sig med at stakke hø, slå med le eller med at kigge på eller udvek-

sle erfaringer fra landbrugsarbejdet i gamle dage.

Pladsmangel på arkivet

Til slut et suk: Lokalhistorisk Arkiv for Kjellerup Kommune er en voksende succes. Papirer, billeder og protokoller kommer hertil i en stadig strøm. Vi har næsten dagligt glæden af at modtage spændende dokumenter med oplysninger om egnens fortid.

Blandt det senest tilkomne er en stak aviser. Kjellerup Tidende fra 1. årgang i 1895 til 1990 indbundet i bøger på hver ca. 10 cm, i alt fylder de 20 m. For museet og arkivet er de en guldgrube, men de rejser unægtelig et stort praktisk problem om opbevaring, så de er nemme at komme til.

Samtidig viser arkivets succes sig også på en anden måde. Jo mere materiale det rummer, jo større grund er der til at besøge det. Pladsen er trang og luften tung, når syv gæster sidder med hver sin protokol og en ottende søger vej til kartoteks-skabet.

Noget må der gøres!

Blicheregnens Museumsforening

Den ordinære generalforsamling afholdtes på museet tirsdag den 21. februar 1995 med åbent hus på museet forinden. Af foreningens 325 medlemmer deltog ca. 40. Formanden aflagde beretning for 1994. Tirsdag den 31. maj havde 75 deltaget i aftenudflugten. Turen gik først til Hvolris, hvor museumsinspektør Marianne Bro, Viborg Stiftsmuseum, fortalte om de interessante udgravninger. Desværre var vejret meget koldt og blæsende, så det kneb med at høre, hvad der blev sagt. Derefter kørtes til herregårds- og landbrugsmuseet "Hessel", hvor stedets ledere gav en virkelig god rundvisning, og hvor den medbragte kaffe blev nydt i et dertil indrettet lokale. Tirsdag den 11. oktober fortalte læge Verner Gorridsen, Ans, i museets kaffestue om "Traditioner og deres baggrund". Det var et levende og interessant foredrag, men desværre var der kun 22 deltagere til mødet.

Formanden fortalte endvidere, at foreningen havde været repræsenteret ved åbningen af sommerudstillingen om de farende svende: "Fra

Skagen til Fakse", og at man tirsdag den 6. september havde deltaget i stiftelsen af foreningen "Blicheregnens Museums Husmandsbrugs Venner" og tegnet sig som medlem. Desuden havde foreningen været repræsenteret ved åbningen af museets udstilling om kartoffelen "Fra Andesbjergene til Alheden". Til museet har foreningen skænket en Auly-motorcykel, som blev fremstillet i Ans i -50erne, og desuden et berømt billede af Hans Smidth med motiv fra Blichers "En landsbydegns dagbog".

Efter generalforsamlingen viste museumsinspektør Peder Hjorth Jensen og museumsassistent Bo Stig Andersen film og lysbilleder. Filmen viste børns besøg på "E Thue-ninghus", hvor de bl.a. fik lov til at bage brød og kærne smør, og de interessante lysbilleder stammede fra en sejltur med vikingskibet "Imme Gram".

Årsskriftet udkom til sædvanlig tid, og det fik af de lokale aviser en fin kritik. Som sædvanlig efterlyser redaktionsudvalget stof af lokal interesse til årsskriftet.

Regnskab for året 1994

		Indtægter	Udgifter
Medlemskontingent, giro	16.260,00		
Medlemskontingent, kontant	<u>2.845,00</u>	19.105,00	
Salg, kontant	27.000,00		
Salg, giro	23.911,05	50.911,05	
Renter, girokonto	1,24		
Renter, bankkonto	<u>58,82</u>	60,06	
Entre ved udflugt		2.760,00	
Indtægt, hjemstavnsaften		210,00	
Gave (giro)		40,00	
Indkøb til salg			10.236,25
Udgifter ved udflugt			3.403,75
Udgifter ved hjemstavnsaften			118,00
Årsskrift			9.258,75
Kontorartikler			1.110,00
Gebyr, giro			352,00
Gaver			614,50
Annoncer			560,00
Porto			3.863,25
Honorar til regnskabsfører			1.000,00
Husmandsbrugets Venner			100,00
Til Blicheregnens Museum			16.500,00
Møder			<u>339,00</u>
		<u>73.086,11</u>	<u>47.455,50</u>
Overskud			<u>25.630,61</u>
Balance		<u>73.086,11</u>	<u>73.086,11</u>
Formue		31.12.93	31.12.94
Kassebeholdning		104,00	50,75
Jyske bank		37.127,31	62.367,91
Unibank		20.526,08	20.584,90
Giro, kontingent		0,00	45,00
Giro, salg		<u>468,36</u>	<u>807,80</u>
		58.225,75	83.856,36
Årets overskud		<u>25.630,61</u>	
Balance		<u>83.856,36</u>	<u>83.856,36</u>

Foranstående regnskab er gennemgået og fundet i orden. Bilag og beholdning er konstateret til stede.

Thorning d. 10/2 1995

A. G. Svenningsen/Viggo Bøegh Nielsen

Blicheregnens Museum

Adresse: Blichersvej 30, Thorning, 8620 Kjellerup
Tlf. 8688 0877, Fax 8688 0859

Leder: Hans Kruse

Åbningstider:

1. til 31. maj:	alle dage 13-17
1. juni til 31. august:	mandag-fredag 10-17 lørdag-søndag 13-17
1. til 30. september:	alle dage 13-17
1. oktober til 30. april:	lørdag-søndag 13-17

Ekstra åbent omkring jul, påske og pinse samt i skolernes efterårsferie. Besøg uden for åbningstiden kan aftales

Entre: Voksne: 10 kr. - Selskaber 7 kr. pro. pers.
Børn under 15 år har gratis adgang

E Thueninghus: Besøg aftales med museumsinspektør Peder Hjorth Jensen

Blicheregnens Museumsforening

Nye medlemmer: Optagelse ved henvendelse til bestyrelsen eller museet

Årsskriftet: Artikler og billeder til kommende årsskrifter bedes tilsendt eller afleveret til foreningens formand i god tid inden 1. november - gerne på diskette. Ekstra eksemplarer af årsskriftet samt tidligere årgange sælges på museet for 50 kr.

Bestyrelsen: Ejgil Overby, Klausholm, formand, telefon 8688 6266
Gudmund Lund, Kjellerup, næstformand
Henning Bitsch, Ungstrup
Gertrud Christensen, Thorning
Frederik Frederiksen, Iller
Ingse Glittrup, Thorning
Hans Winther, Vinderslev

Regnskabsfører: Yelva Nielsen, Birkevej 9, Thorning, 8620 Kjellerup
tlf. 8688 0166
Giro 3 17 98 77 (medlemskontingent)
Giro 0 93 11 36 (køb af bøger mv.)

E Thueninghus

E Thueninghus holdt åbent hus fire dage i efterårsferien 1995. Omkring 150 gæster kiggede indenfor. Her plantes et gråpæretræ til erstatning for det, der i 1930'erne gav børn i Thorning anledning til at gå på "pæreskud". Vagner Andersen, der hjælper med plantningen, købte dog en kurv pærer for en krone - fortæller han selv.